

FoU
Södertörn

Bostadslöshet som uppväxtvillkor

Barns och föräldrars vardagsliv i en familj som saknar egen bostad

Gustavo Moreno, Eva Nyberg,
Marcela Puga & Annika Öhlin

FoU Södertörns skriftserie nr 155/17

FoU Södertörn är en forsknings- och utvecklingsenhet som ägs gemensamt av socialtjänsten i Botkyrka, Haninge, Huddinge, Nacka, Nynäshamn, Salem, Södertälje, Tyresö och Värmdö. FoU Södertörns arbetsfält är individ- och familjeomsorgen, funktionshinderområdet och socialpsykiatrin. Arbetet bedrivs i nära samarbete med praktiken.

FoU Södertörn

070-663 26 04

info@fou-sodertorn.se

www.fou-sodertorn.se

Bostadslöshet som uppväxtvillkor

©FoU Södertörn och författaren 2017

FoU-Södertörns skriftserie nr 155/17

ISSN 1403-835

Förord

Familjecentralen som organisationsform för mödra- och barnhälsovård, förebyggande socialtjänst och pedagogik för de yngsta barnen, är en modell för samverkan som förespråkas generellt som stöd för barnfamiljer. Familjecentralen som arena för studier och utvecklingsarbete har genom åren funnits kontinuerligt i FoU Södertörns program.

För några år sedan gjorde kuratorerna på en familjecentral i södra Storstockholm och FoU Södertörn, i samarbete, en kartläggning av socialtjänstens förebyggande arbete på familjecentralen. Kuratorerna uppmärksammade hur bostadsfrågan stadigt ökade som problem för bostadsområdets barnfamiljer. Andra delar av socialtjänsten som möter barnfamiljer i sitt vardagsarbete meddelar numera det samma.

Befolkningen i upptagningsområdet för denna familjecentral karakteriseras av att en hög andel familjer har låg medelinkomst, hög arbetslöshet, har sitt ursprung i alla världsdelar och många har traumatiserande flykting- och migrationserfarenheter. Bostadsområdet är en mångkulturell förort.

I ett nytt samarbete har vi nu, familjecentralen i den mångkulturella storstadsförorten och FoU Södertörn, i en liten studie fokuserat på familjer som långvarigt saknar en egen bostad. Syftet är att väcka frågan om vad bostadslöshet innebär för barns och föräldrars vardagstillvaro.

Denna rapport från studien är ett kollektivt arbete där vi som medverkat haft olika roller. Marcela Puga och Annika Öhlin är kuratorer och utgör socialtjänstens förebyggande enhet på familjecentralen. De har bidragit med sin gedigna kunskap om bostadslösa familjers situation och om vilka problem och livsvillkor som ofta samvarierar med en långvarig bostadslöshet. Gustavo Moreno, som är arkitekt bl.a. med fokus på bostäder, har bidragit med kunskap om familjelivet på ett bostadshotell, en typ av boende inom vad som numera kallas ”den sekundära bostadsmarknaden”. Liksom ett flertal andra ”sekundära” boendialternativ betyder bostadshotellet trångboddhet och en ofrivillig kollektivitet tillsammans med främlingar. Otrygghet och förlorad framtidstro sammanfattar kanske bäst de boendes tankar om sin situation. Gustavo gjorde observat-

ioner och samtalade med familjernas ungdomar på bostadshotellet under sin anställning på FoU Södertörn.

Utifrån givande och lärorika samtal om vår sammantagna dokumentation av materialet har undertecknad formulerat rapporttexten som nu presenteras i en version vi alla känner igen oss i.

Tumba i september 2017

Eva Nyberg
Forskningsledare
FoU Södertörn

Innehåll

Förord.....	3
Abstract	6
Barnfamiljers bostadslöshet	9
Familjer från familjecentralen.....	23
Barn och föräldrar på ett bostadshotell – en boendeform för bostadslösa familjer.....	35
Livsvillkor som samexisterar med långvarig bostadslöshet	54
Barns bostadslöshet – en byggsten i en växande ojämlikhet	60
Litteratur.....	74
Bilaga	79

Abstract

I samband med att allt fler familjer får svårt att etablera sig på en bostadsmarknad med minskad offentlig styrning ökar antalet bostadslösa, både till antal och till kategorier. Nu drabbas barnfamiljer i allt större utsträckning av långvarig bostadslöshet och det är hög tid att uppmärksamma frågan. Det behövs egentligen inga studier för att förstå att en uppväxt utan en egen bostad är en katastrof för ett barns utveckling och hälsa. Det hindrar familjen att utveckla en vardag som är en nödvändig förutsättning för det vi betraktar som en normal utveckling. Men åren går och de som möter bostadslösa barn i sina professionella roller ser bara att antalet drabbade barn ökar. De ser små möjligheter att bistå familjen i denna fråga. Det kan därför vara rimligt att trots allt uppmärksamma barns bostadslöshet i forsknings sammanhanget.

Den här rapporten beskriver en liten studie som fokuserar bostadslöshetens konsekvenser för en barnfamiljs vardag. Avsikten är ytterst att väcka några frågor som närmast hör till den traditionella fördelningspolitiken: vilka, eller kanske hur omfattande, negativa levnadsförhållanden ska vi acceptera för den växande individen utan att agera?

Genom att sammanfatta några karakteristika i långvarigt bostadslösa barnfamiljers vardag försöker studien belysa en del aspekter på föräldraskap och uppväxt i denna speciella situation. Familjerna i studien fanns på en

1/ familjecentral, som är ett samarbete mellan hälsovård, socialtjänst och öppen förskola för de yngsta barnen, och på ett

2/ bostadshotell, en typ av boende som erbjuds bostadslösa familjer.

Familjerna på familjecentralen hade en långvarig kontakt med dess kurator, som representerar socialtjänstens förebyggande arbete, och hade varit bostadslösa i minst 2 år. Familjerna på bostadshotellet hade var sitt rum i en och samma korridor. Genom deltagande observation studerades livet i korridoren under ca 1 års tid, med fokus på hur familjerna organiserade sin tillvaro där. Studiens två arenor, familjecentralen och bostadshotellet, låg i en stor mångkulturell förort i stockholmsområdet.

Bostadshotell, korta andrahandskontrakt på kommunala och privata lägenheter, inackorderingsrum, är exempel på boenden för bostadslösa familjer, som numera sammantaget rubriceras ”den sekundära bostadsmarknaden”.

Familjerna kunde kategoriseras i 5 juridiska/etniska grupper. Gör man studien i ett annat bostadsområde hittar man troligen flera grupper. Variationen i familjernas position i samhället kan nog ses som en början på en ny sorts mångfald i en globaliserad värld.

Variationen i familjernas bakgrund:

1/ *Nyanlända flyktingfamiljer,*

asylsökande eller har fått uppehållstillstånd, överklagar negativt asylbeslut, eller har nekats asyl och lever öppet eller gömda.

2/ *EU-medborgare,*

lever öppet som arbetssökande, eller lever gömda om de varit i Sverige mer än 3 månader. Gruppen har länge varit liten men ökar.

3/ *Immigranter från nationer utanför EU,*

anländer initialt med en tillfällig anställning, lever gömda när anställningen upphör. Gruppen har länge varit liten men ökar.

4/ *Familjer där föräldrarna är andra eller tredje generationens immigranter,*

från familjeförhållanden som alltid innehållit problematik av kulturkonflikt-karaktär. Mor- eller farföräldragenerationen kom till Sverige som flyktingar eller som arbetskraft.

5/ *Svenska familjer med sociala problem,*

ofta problem i familjerelationer som medför separation mellan föräldrarna och därmed ett nytt bostadsläge för familjen.

I en genomgång av kuratorernas kontakt med de bostadslösa familjerna på familjecentralen visade sig att andra svåra livsvillkor ackompanjerar bostadslösheten, i samexistens eller som orsak till den. I det sociala stödet till en familj är det svårt att fokusera på annat när ett basbehov som bostad saknas. Barnens livssituation styrs främst av att deras omsorgspersoner är nedstämda och oroliga, och tillvaron präglas av förlorad framtidstro.

Vardagslivet på bostadshotellet är beskrivet genom vinjetter, ögonblicksbilder och situationer som sammantaget illustrerar en ganska speciell tillvaro. Ett genomgående tema var att samarbete, ömsesidigt stöd och vänskap endast undantagsvis utvecklades i relationerna mellan såväl vuxna som barn. De boende utvecklade

snabbt en medvetenhet om att deras livsvillkor uppfattades som ett negativt undantag i det svenska samhället. De fick svårt att se något försonande i både boendemiljö och hos grannar, trots att många familjer blev kvar flera år på hotellet. Inte minst ungdomarna väntade på att livet skulle börja – men någon annanstans.

Undersökningen väcker frågor som behöver belysning i vidare studier. Den sekundära bostadsmarknadens omfattning och villkor behöver kartläggas. Vad som är gemensamt för de familjer som blir bostadslösa, flyktingars möjlighet att utveckla sin personliga agens för att själva ordna sin bostadssituation trots en traumatisk bakgrund, insatser som kan kompensera barn och ungdom för en negativ uppväxtmiljö, är exempel på frågor som behöver svar. En fråga är också vem som ska arbeta med bostadsfrågan när behovet av offentlig styrning framträder alltmer. Bostadslösheten har blivit en fråga om ökad ojämlikhet mellan unga i samhället.

Sökord: barnfamiljers boende; barnfamiljers bostadslöshet; barns bostadslöshet; barnfamiljers hemlöshet; barns hemlöshet; den sekundära bostadsmarknaden

Barnfamiljers bostadslöshet

I Sverige bygger bostadspolitiken på idén att alla människor skall vara jämställda nog att ha möjlighet att lyckas hyra eller köpa en bostad på en och samma bostadsmarknad.

Ur Uppföljning av den sekundära bostadsmarknaden 2013. (Boverket, 2014)

Bostadsfrågan har under senare år blivit alltmer problematisk för familjer utan stora ekonomiska resurser och/eller utan ett resursstarkt socialt nätverk. Hyreslägenheterna har minskat i antal, de ekonomiska kraven på den som skall teckna ett hyresavtal har ökat, och bostadsrätter och villor har blivit allt dyrare. Boverket (Myndigheten för samhällsplanering, byggande och boende) beskriver utvecklingen:

Bostadsmarknaden i Sverige har förändrats de senaste 25 åren. Förändringarna har bland annat inneburit att lägenhetsuthyrningen har blivit mer marknadsorienterad med minskad offentlig styrning som konsekvens. I Sverige förväntas hushållen själva lösa sina bostadsbehov på marknaden. (Boverket, 2014)

Frågan kommer inom den närmaste tiden att bli än mer aktuell i samband med en ökning av antalet nyinvandrade flyktingar från en period i mitten av 2010-talet. Denna gång var det kriget i Syrien, den politiska instabiliteten i Afghanistan och förtrycket i Eritrea som intensifierade många människors skyddsbehov. Samtidigt som alltfler familjer med utländskt ursprung som bott länge i Sverige fått svårare att svara mot kraven för att hyra eller äga en egen bostad så kommer de nyinflyttade att inom en kort tid tillhöra gruppen bostadssökande (Boverket, 2009, www.boverket.se). Eftersom problemet ökar så blir bostadslösheten också alltmer långvarig för de drabbade. Problemet är och kommer säkert länge att vara svårast i storstadsområdena där efterfrågan på bostäder alltid är störst. Det bostadsområde som familjerna i den här studien av bostadslöshet lever i är just en storstadsförort.

Bostadslösheten som drabbar alltfler familjer medför att flera barn växer upp utan att familjen äger eller hyr en bostad som åtminstone i någon mån uppfyller de kvalitetskrav som Boverket formulerar för byggnation och boende. En bostad som motsvarar omgivningens till storlek och standard är ett viktigt och grundläggande livsvillkor för ett barn ur hälso- och utvecklingssynpunkt. Att sakna boende, eller att ha en undermålig bostad jämfört med grannarna, är stigmatiserande. Barns lika livsvillkor i samhället är en fråga som har en djup och långvarig moralisk underton, barns lika möjligheter och rättigheter är grundläggande sedan länge i det offentliga svenska samtalet.

En familjs rätt till en egen bostad som en förutsättning för ett acceptabelt vardagsliv är en fråga som länge varit aktuell i ett samförstånd kring *vräkning av barnfamiljer*. Det är inte acceptabelt att ställa barn på gatan. Nu förekommer det ändå hela tiden - och väcker mer uppmärksamhet inom socialtjänsten än att familjer som aldrig haft någon hygglig bostad inte får någon.

En annan aspekt av bostadslösheten är att en del av bostadsbeståndet står tomt. Människor hyr och äger bostäder som ingen bor i. Det uppmärksammades till exempel i en intervju i Sveriges Radio (P1, 2017-01-18), i vilken Boverket efterlyste en kartläggning av hur stor den här delen av bostadsmarknaden egentligen är, särskilt när intresset för bostäders tillgänglighet växer med ökad efterfrågan. Ingen sådan kartläggning har gjorts, kanske huvudsakligen på grund av metodologiska svårigheter med en sådan undersökning.

I en tidigare studie på FoU Södertörn genomfördes en kartläggning och granskning av socialtjänstens förebyggande arbete vid en familjecentral i en förort utanför Stockholm där en stor andel av befolkningen har utländskt ursprung (Engqvist, Nyberg & Puga, 2011). Kuratorns arbete med enskilda familjer stod då i fokus. Redan då stod barnfamiljens bostadslöshet fram som ett allvarligt och vanligt problem i denna mångkulturella förort. Särskilt ensamstående mammors utsatta situation som bostadssökande uppmärksammades. Det samarbetet har varit en inspirationskälla till denna studie och samma familjecentral är FoU:s samarbetspartner i den här undersökningen. Nu uppfattar personalen vid familjecentralen att problemen med bostäder blivit betydligt värre.

Eftersom bostaden betyder så mycket för en familj, samtidigt som antalet bostadslösa familjer ökar, behöver forskningen uppmärksamma *hur* bostadslöshet påverkar barns och föräldrars vardagsliv. Sådan forskning är idag mycket begränsad.

Frågeställning

Med den här undersökningen vill vi, om än i liten skala, fokusera frågan om *vad långvarig bostadslöshet betyder för de barnfamiljer som drabbas*.

Studien vill belysa frågan om att växa upp i en familj som saknar en egen bostad. Syftet med studien är att introducera adekvata frågeställningar på området barnfamiljens bostadslöshet, för att inspirera till större undersökningar i ämnet. De svar som genereras på studiens fråga kommer att innehålla moment av kontrastering mot den barndom som karakteriserar en ”svensk familjekontext”, ett vardagsliv som sällan domineras av detta så genomgripande problem. Det är skillnaderna som belyser studiens fråga. Det som är lika är svårare att få syn på.

Begreppet bostadslöshet avgränsas mot *hemlöshet* som har en subjektiv dimension – även de typer av boenden som familjerna i den här studien var hänvisade till kan upplevas som ett hem, kanske inte minst av barn som aldrig bott på annat sätt än i otrygga och tillfälliga lösningar. Men familjernas upplevelse är inte undersökt här även om en hel del ungdomar och föräldrar spontant betonade att de inte såg sitt boende som ett hem. I andra skrifter används hemlöshet och bostadslöshet som utbytbara begrepp (till exempel Barnombudsmannen, 2016).

I de bostadslösa familjerna kan vi iaktta ett samband mellan bostadslösheten och andra problem som orsakar den, eller är en följd av den. Det visar sig att förlusten av en bostad, eller problemen att erhålla en, ofta korrelerar med andra problem i livssituationen. Problemen kan handla om anknytning mellan barn och föräldrar, relationen mellan föräldrarna, barnens vantrivsel, brist på kontinuitet i barnomsorg och skolgång, fattigdom och arbetslöshet hos föräldrarna.

Att sakna bostad är ett klassiskt problemområde inom socialt arbete och har främst associerats med en individuell eller familjeproble-

matik som medför att det är svårt att *behålla* sin bostad. I samhällets diskurs har hemlösheten anknuten till vuxnas sociala problem inom missbruk och psykisk ohälsa ställts mot ”strukturell hemlöshet”, som betyder att bostadslöshet existerar som ett isolerat problem (Boverket, 2015), med barnfamiljen som generellt exempel. Men när hemlösheten bredd ut sig bland barnfamiljer så blir det allt svårare att använda denna dikotomi vid beskrivning av problemet. Det blir i stället tydligt att bristen på en bostad är korrelerad med andra problem *även* hos familjer. Men problembilden där bostadslösheten ingår är alltså en annan. Barnfamiljen som en växande kategori bostadslösa kräver en ny syn på hemlöshet.

Studiens arenor

Den här studien efterfrågar en ökad förståelse inom kunskapsfältet bostadslöshet och insamlingen av material behöver innehålla ett möte som medger kommunikation med dess målgrupp bostadslösa familjer. Valet för mötet med studiens målgrupp föll på två arenor.

Arena 1: En familjecentral

Den ena arenan är *socialtjänstens verksamhet i en familjecentral* i en stockholmsförort där socialtjänstens kuratorer bekymrar sig över många familjers bostadsproblem som de sett öka i tid och omfattning under senare år. Denna familjecentral, belägen i ett av Storstockholms mest mångkulturella områden, hade tidigare haft ett utvärderingssamarbete tillsammans med FoU Södertörn (Engqvist, Nyberg & Puga, 2011) med syfte att kartlägga kuratorernas arbete med enskilda familjer. Vid en familjecentral har kuratorerna ett förebyggande uppdrag och arbetar samlokaliserat och i nära samverkan med mödra- och barnhälsovård och öppen förskola.

För en mer detaljerad beskrivning av familjecentralens arbetssätt med förskoleålderns föräldrastöd, se *Bilaga: Familjecentralen som organisation av tidigt föräldrastöd*.

Studiens målgrupp från familjecentralen

I studiens empiri ingår tjugo familjer med långvarig bostadslöshet (minst 2 år) som hade kontakt med socialtjänsten vid en familjecentral. Huvudpersonen är förskolebarnet/en som är inskrivet/na

vid familjecentralen men finns äldre syskon är de också kända i och med den helhetssyn på familjen som karakteriserar kuratorns arbete. Familjecentralens kuratorer hade eller hade haft minst en långvarig enskild kontakt med alla de familjer som ingick i undersökningen. Typiskt för kuratorns familjekontakter är den långvariga kontakten, inom vilken intensiteten varierar efter behov. Det medger att kuratorn får en unik möjlighet att följa familjens utvecklingsprocess under en avsevärd tidsperiod.

Arena 2: Ett bostadshotell

Den andra arenan för mötet med målgruppen bostadslösa familjer är ett *bostadshotell för bostadslösa familjer*, beläget i samma stockholmsförort som familjecentralen ovan. Bostadshotellet är ett exempel bland många på boenden som kommuner använder för familjer som inte själva klarar att skaffa en egen ”vanlig” bostad. Det kan närmast liknas vid ett vandrarhem, eller en ”studentkorridor”.

Det här bostadshotellet är ett f.d. äldreboende med tre våningsplan korridorer med bostadsrum på båda sidorna av korridorerna. Ett gemensamt kök finns på varje våning i mitten av korridoren och tvättstuga (grovkök) i ena änden av den.

Varje familj har ett rum med sängar, möjligen bord och stolar om plats finns, och sköter sin matlagning själva i det gemensamma köket. I det aktuella hotellboendet förekom att familjer med upp till ca 8 medlemmar delade en sådan bostad, dvs ett rum på 12 - 16 kvadratmeter. Är familjen riktigt stor kan man, i undantagsfall, få hyra två rum. Enskilt förvaringsutrymme saknas utöver en garderob i rummet. Lokaler för fritidsaktiviteter eller lek/umgänge saknas.

Till boendet hör ett regelsystem för hyresgästerna som går utöver det konventionella innehålllet i ett bostadskontrakt, till exempel att man inte får ta emot besök.

Studiens målgrupp från bostadshotellet

Hyresgästerna i ett av våningsplanen ingick i studien.

Några av familjerna från familjecentralen bodde på bostadshotellet. En del familjer på hotellet tillhörde socialtjänsten i andra kommuner än den i vilken hotellet låg, då andra kommuner kan köpa plat-

ser på hotellet. Det innebar att en del familjer kunde ha långa resor till ”hemkommunens” service.

Under sin anställningsperiod vid FoU Södertörn gjorde en medarbetare observationer av barnfamiljernas vardagsliv på bostadshotellet, under ca 1 år. Utöver alla samtal med familjemedlemmar som blev en del av observationerna genomförde han också enskilda intervjuer med 14 barn och ungdomar från dessa familjer.

'Den sekundära bostadsmarknaden' - boendeformer för bostadslösa

I samband med att antalet barnfamiljer utan tillgång till egen ”vanlig” bostad ökar, växer det alltså fram andra boendeformer för de bostadslösa familjerna. Kanske man kan kalla dem ”nygamla” boendeformer eftersom det rör sig om sådana som tidigare bara använts i undantagsfall vid svårplacerade familjer och då bara kort tid, som till exempel för vräkta familjer eller asylsökande familjer som hotas av avvisning. Det handlar om hotellboende, korta andrahandskontrakt som följer på varandra, vandrarhem, inneboende i ett rum hos bekanta eller obekanta lägenhetsinnehavare m.fl.

Länge användes begreppet ”kommunala kontrakt” för avtal om sådant boende men den benämningen täcker inte längre alla varianter inom denna marknad. Exempelvis finns också privata aktörer. Så ett nytt begrepp har myntats för boenden med speciella kontrakt, nämligen *den sekundära bostadsmarknaden* (Boverket, 2014). Den tid som familjerna stannar i sådana boenden numera kan röra sig om flera år, dvs. ibland en ansevärd del av ett barns uppväxt.

Barns och föräldrars livsvillkor som de utvecklas inom bostadshotellets institutionella ramar studerades under år 2014 – 2015. Då var en sådan boendeform under längre tid för en familj fortfarande ett undantag. Den sågs som en återgång till gammaldags trångboddhet i Sverige, ett klassiskt problem som förknippas med fattigdom och en allmänt låg levnadsstandard. Att acceptera hotellboende, upprepade korta andrahandskontrakt, en inneboende barnfamilj i ett rum etc. som en alltmer långvarig bostadslösning för barn kan också ses som ett utslag av socialtjänstens kapitulation. Men hoppet om att de barn som med sina föräldrar placerades i denna typ av boenden inom en överskådlig framtid ändå skulle få sin livs-

situation förändrad genom familjevisa insatser från socialtjänsten levde tills ganska nyligen. Emellertid tvingas denna myndighet, som ska bevaka att varje barns livsmiljö är utvecklingsbefrämjande, numera acceptera levnadsförhållanden med okända konsekvenser för barn, utan att ha resurser att ingripa.

Den institutionella boenderamen – en nygammal lösning för migranter och flyktingar

Bostadshotell kan ses som en form av institutionsboende. Erfarenheter av placering av nyanlända migranter på institution finns sedan länge. 1986 sjösattes för första gången en nationell idé om gemensamma boenden för nyinflyttade i Sverige, i dåvarande Invandrarverkets regi (f.d. Migrationsverket). Innan dess hade immigranter och flyktingar i huvudsak ordnat boendet på egen hand. Omorganisationen till ett kollektivt mottagande fick namnet *det nya flyktingmottagandet* (Samuelsson, 1993, Sandberg, 2010). Stora förhoppningar knöts till att den kontroll över inflyttningen i Sverige som följde med den nya modellen skulle förkorta ansökningstiden för uppehållstillstånd. Förhoppningarna infriades inte.

Den nya modellen för flyktingmottagande från 1986 dog så småningom ut, i stort sett utan att ha utvärderats i några systematiska studier. Man kan säga att modellen utvärderades inom ramen för den beprövade erfarenheten och institutionerna stängdes i tysthet. Praktiken visade att de inflyttade inte kom igång med ett eget liv snabbare med denna modell för mottagandet än tidigare då de själva ordnat med sitt boende. Den institutionella inramningen med regler och restriktioner snarast motverkade det egna initiativet, minskade delaktigheten i planering och omintetgjorde upplevelsen av tillhörighet till samhället. En blick på den vetenskapliga klassiska litteraturen i ämnet socialpsykologi hade kunnat förutse detta utan en otroligt kostsam praktisk erfarenhet. Bristen på forskning då gör det angeläget att nu se närmare på vad institutionsboende betyder för barn och föräldrar, eftersom institutionerna kan bestå som långvariga bostadslösningar parallellt med att antalet inflyttade resurssvaga familjer ökar.

Den nya trångboddheten – i traditionell korrelation med klass och ohälsa

Under 1970-talet fanns en intensiv diskussion om barns rätt till egen boendeyta, specifikt eget rum, som en förutsättning för god utveckling och hälsa. Ett av Boverkets engagemang var att konstruera standardmått för optimalt boende i yta och standard. Även för förskolan fanns normer för barns vistelseyta ur ett ”utvecklingsoptimalt” perspektiv. Sedan dess har sådana normer kontinuerligt försvunnit, liksom intresset för dem i en samhällelig diskurs.

En del familjer med begränsade ekonomiska muskler väljer att bo trångt i Stockholms innerstad eller centralt i annan stor stad. Man vill bo just centralt och då fungerar det ekonomiskt om man har en liten bostad. Det kan man kalla för en frivillig, eller självvald, trångboddhet.

Den frivilliga trångboddheten kan ställas mot den ofrivilliga dit vi kan räkna den vi hittills presenterat i texten. Detta är den traditionella trångboddheten som på nytt dykt upp och på det generella planet sammanhänger med fattigdom, ohälsa och samhällsklass.

Men många av de familjer som nu hänvisas till boendelösningar som karaktäriseras av trångboddhet har inte alltid tillhört en underprivilegierad grupp i det samhälle som varit deras. En hel del av familjerna med utländsk bakgrund har tidigare levt ett liv i hemlandet som de beskriver som bra och resursstarkt. Motiven för flyktingskapet och resan till Sverige var något som uppstod relativt plötsligt, även om en del familjer också kommer från länder som varit krigs- eller konfliktdrabbade i decennier. För en del barn innebär flytten till ett institutionellt boende som hotell eller inackorderingsrum en drastisk förändring medan andra är mer vana vid omständigheter som av omgivningen ses som begränsande.

Nödvändiga familjeresurser för att skaffa en egen bostad

En återblick på livsvillkoren i hemlandet aktualiserar den inflyttade familjens resursmässiga förluster med betydelse för möjligheten att skaffa en bostad i det nya samhället. Det handlar om flera än de ekonomiska. Man behöver ett formellt kontaktnät, ett resursstarkt familjenätverk, man behöver minska tiden för etablering på arbetsmarknaden och man måste övervinna alla dörrar där majoritet

utestänger minoritet. Utöver ekonomiska och sociala resurser behövs också psykologiska, eftersom den psykiska hälsan sammanhänger med ork och förmåga att skapa en ny tillvaro. En stor del av familjerna med utländskt ursprung lever med en psykisk skörhet efter traumatiska erfarenheter av krig, tortyr, förföljelse m.m. Om detta råder nog ett brett samförstånd och både forskning och praktik på området har belagt att traumat långsiktigt förlamar de personliga resurserna på olika sätt.

Forskningsfält med särskild relevans för barns bostadslöshet

Några forskningsfält undersöker frågor som belyser en livssituation som har särskild anknytning till bostadslöshet. Det handlar om barn som tvingas flytta, en tillvaro som domineras av fattigdom och frågan om vad som är en god uppväxtmiljö för ett barn.

Barn som flyttar

Ett livsvillkor för det bostadslösa barnet är ett frekvent flyttande mellan boenden med korttidskontrakt. Vi har konstaterat att studierna om en sådan tillvaro är få. Däremot finns ett flertal västerländska studier om barn som flyttar med sina föräldrar av andra skäl än bostadslöshet. Med ett ögonkast på detta forskningsfält framgår att många flyttningar under uppväxten är en psykisk påfrestning. I en nationell dansk studie (Webb, Pedersen & Mok, 2016) av personer födda 1971-97 fann man ett samband mellan många flyttningar i barndomen och ett flertal olika symtom på psykisk ohälsa och sociala problem i vuxen ålder. Känsligast var flyttningar under tonåren. I studiens litteraturgenomgång framgår att problemen med många flyttningar inte bara har konsekvenser i framtiden, utan också korrelerar med psykiska och sociala problem på kort sikt. Äldre skolbarn har svårast att klara en tillvaro med många uppbrott. I en kohortstudie i Storbritannien av utveckling, hälsa och sjukdom under barndom och senare i livet deltog 14000 barn födda 1991-92. Korrelationen mellan flyttningar med skolbyten och hur barnen fann sig tillrätta i en ny skola undersöktes (Singh m.fl., 2014). För många blev skolbytet problematiskt.

Forskningsresultaten som markerar flyttning som riskfaktor för psykiska problem överraskar inte. Inom migrationsforskningen på vuxna är psykisk ohälsa och problematiska livssituationer en vanlig problembild, samma bild som återfinns bland barn och ungdom. I den beprövade erfarenheten inom socialt arbete är det välkänt att problemtunga familjer tenderar att flytta mycket. Med avseende på den här lilla studien blir ”flyttningsforskningen” en kunskapsfond med en förhandsbild av att ett liv inom den sekundära bostadsmarknaden kan bli ett hot mot hälsan.

Barn och fattigdom

Att en svår bostadssituation korrelerar med att vara fattig är väl närmast en självklarhet. I vår tidigare studie av familjer vid en familjecentral framstod fattigdom som ett av de vanligaste livsvillkor som samexisterade med en familjs bostadsproblem (Engqvist, Nyberg & Puga, 2011). Samma samband fokuseras i Rädde Barnens återkommande kartläggningar av barnfattigdom i Sverige (Salonen, 2015). Den internationella forskningen om fattigdom visar också att den är svår att ta sig ur (Therborn, 2016), vilket också kan spilla över på den närbesläktade bostadslösheten.

I en intervjustudie av personal inom socialtjänsten som arbetar med barn som drabbas av ekonomisk utsatthet har Åkerlund (2017) undersökt tjänstemännens syn på hur dessa barn skall tydliggöras i arbetet med ekonomiskt bistånd till barnfamiljen. Samtidigt ställs tydliggörandet mot skyddsaspekten. Ska barnet uppmärksammas på familjens bristande ekonomiska resurser, eller skyddas från en sådan insikt? Barnets förhållande till föräldrarnas fattigdom utvecklas lätt till en akademisk fråga om information och delaktighet. Fattigdomsfrågans likhet med bostadsfrågan ligger i dess komplexitet, med anknytning till många andra problem för en familj. Det förstärker personalens uppfattning om att det är svårt att veta hur man ska förhålla sig till barnen.

Vad karakteriserar en god uppväxtmiljö?

Den sekundära bostadsmarknaden med sina upprepade flyttningar, trångboddhet, hinder för ett gott socialt liv, problem med familjereaktioner och grannkontakter, specialregler knutet till boendet etc.

sammanfattar en otillfredsställande uppväxtmiljö. Dess brister har ofta uppmärksammats i barnforskningen med konsekvensbeskrivningar för barnets utveckling och hälsa. Men är den självklart bara en risk? Samtidigt blir den uppväxtmiljö som majoritetskulturen representerar, till etnicitet och klass, förgivettagen som positiv ur utvecklings- och hälsoperspektiv. Nu finns dock en del forskare som intresserat sig för, och problematiserat, majoritetskulturens uppväxtmiljö. De finns huvudsakligen inom etnologi och antropologi.

En norsk forskare och etnolog har undersökt tre bostadsområden på den norska landsbygden, med frågeställningen vad som karakteriserar ett "barnvänligt samhälle" (Brottveit, 1998). Genom en forskningsstudie ville kommunens socialtjänst pröva en "gammal lokal föreställning" om att dessa bostadsområden utgör särskilt goda uppväxtmiljöer, med social och fysisk trygghet, bra lekmiljöer och tillgång till naturen, barnens sociala nätverk är stora och fasta över tid. Med sin stabilitet och närhet till många vuxna och barn kan man se uppväxtmiljön i dessa bostadsområden som motsatsen till de livsvillkor som gäller för barn inom den sekundära bostadsmarknaden i en svensk storstadsförort. Brottveits studie blir intressant i detta motsatsperspektiv. Den frihet och trygghet som sammanfattar både barns och vuxnas berättelse om sin vardag i de tre lokala samhällena i Norge motsägs inte av studiens resultat men den "barnvänliga miljön" problematiseras genom diskussion om bristen på kommunal barnomsorg, om kvinnornas låga yrkesverksamhet, att många barn har få lekkamrater nära, föräldrarnas ständiga vistelse i bilen genom skjuts av de större barnen till fritidsaktiviteter etc. Forskarnas slutsats är att familjerna gärna anpassar sig till dessa förhållanden för att skapa en barnvänlig miljö. Temat för en problematiserande diskussion är också om det bästa för barn är att bibehålla "gamla tider", att stödja oföränderligheten.

Ett vanligare angreppssätt hos forskare som studerar uppväxtmiljöer är nog att producera beskrivningar utan den normativa fråga som Brottveit väljer, och som följer av hans uppdrag. Ett exempel på en detaljerad beskrivning av uppväxtmiljö är rapporterna från det stora fransk-svenska barnomsorgsprojektet FRASBO (Larsson & Dencik, 1989). Rapporterna, ca 10 stycken, om svenska barn i olika omsorgsformer (dagem, familjedagem och hemarbetande

mamma) är ett intressant dokument med tidsangivelsen *barndom under 1980-talet i Sverige*.

Studier av ungdom och deras livsvillkor i den mångkulturella förorten ger ofta en, likartad, bild av den som uppväxtmiljö. Eftersom det är angeläget att få barnens egna bilder av sitt liv så blir beskrivningarna ofta självrepresentationer av antikategorisk typ. I sina samtal om andra kategoriserar ungdomarna i och för sig gärna men det renderar ofta slutsatser om en självuppfattning, en identitetsutveckling, som är knuten till situation och relation. Berättelserna associerar till frihet i identitetsskapande och egna val som uppväxtmiljö, i motsats till en gammaldags socialisation med trädning av andras föreställningar, eller en fast identitet med kontinuitet i personlighetsstrukturen. Några exempel på sådana presentationer av den mångkulturella förorten i ungdomsperspektiv är Kassalias Wiltgren, 2014, Bäckman, 2009, Engblom, 2004, och Haglund, 2005.

I en rapport från Barnombudsmannen (2016) om barns och ungdomars hemlöshet lutar sig BO på en sammanställning av IVO (Inspektionen för vård och omsorg) som definierar ”ett adekvat boende” med fokus både på trygghet och konkret boendemiljö. Få boenden som familjerna i den här studien var hänvisade till levde upp till IVO:s kriterier.

Metod - material om familjer med bostadsproblem

Kontakterna med studiens bostadslösa familjer gav flera material:

1/ Samtal om familjer med familjecentralens kuratorer

Familjecentralens kuratorer identifierade ett antal familjer med långvarig bostadslöshet, minst 2 år. Familjerna hade kuratorskontakt under de senaste två åren. Långvarigt bostadslösa familjer länkas som regel till kurator på familjecentralen.

Kuratorerna beskrev dessa barns och föräldrars levnadsförhållanden i dialog med FoU-forskare. Materialet fångar således barns och föräldrars bild av sin situation som den presenteras i samtal där familjen uttrycker behov av hjälp och stöd.

Familjerna från familjecentralen kategoriserades utifrån tillhörighet till samhället, vilket också sammanhänger med etnicitet och ursprung.

2/ Deltagande observation och samtal med boende på ett bostadshotell för bostadslösa familjer

I ett fältarbete om ca 1 år som observatör på hotellet lärde en FoU-medarbetare känna familjerna som bodde där och följde deras vardagsliv. Dokumentationen av observationerna kontrasterade ofta mot barnfamiljen med en egen bostad, dvs. en ”mainstream-föreställning” om ett barns levnadsförhållanden i Sverige. Dokumentationens fokus ligger på illustrationer av ”kritiska situationer”, illustrationer som har formen *vinjetter*, i en kontrastering mellan barns livsvillkor i majoritetssamhället och det minoritetssamhälle som skapas inom den sekundära bostadsmarknadens utveckling.

FoU-medarbetaren har också gjort intervjuer med barn och ungdomar som bodde på hotellet med sina föräldrar (14 barn). I intervjuerna har barnen fått reflektera över vad det betyder för deras liv nu och i framtiden att bo på ett bostadshotell.

Materialen avser att belysa frågan om bostadslöshetens konsekvenser, utifrån olika utgångspunkter. Ett sådant förfaringsätt brukar benämnas triangulering.

Materialet är begränsat, vilket ”egentligen” minskar möjligheterna till generalisering, inte minst i samband med en komplex frågeställning. Men då syftet är att utveckla intressanta frågor inom området konsekvenser av bostadslöshet görs ändå en hel del generaliseringar och tolkningar, för att kunna formulera relevanta frågor för kommande studier.

Likgiltigheten i samhället inför ökande resursmässiga klyftor i barns och ungdomars uppväxtmiljöer kan ses som en viktig ingrediens i den polarisering som på senare år diskuterats som en grund för motsättningar mellan olika grupper. Bostadsfrågan är bara ett av de områden där resurserna får en alltmer sned fördelning i befolkningen. Ett begrepp som kommer att användas för att förstå de förändrade villkoren på bostadsmarknaden är jämlikhet. Tillgången till en egen bostad är en av grundförutsättningarna för jämlikhet då frågan har både en materiell och symbolisk innebörd. I analysen av

materialet i studien diskuteras betydelsen av en egen bostad för upplevelsen av jämlikhet.

Familjer från familjecentralen

Inte bara nyanlända flyktingar bland bostadslösa familjer

Valet av arenor för rekrytering av deltagare i studien, en familjecentral och ett bostadshotell i ett mångkulturellt bostadsområde, har medfört att de flesta familjerna har utländsk bakgrund. Motivet för deras migration har i huvudsak varit flyktingskap. Bakgrundsavsnittet i denna rapport har dessutom fokuserat bostadsfrågan under flyktingfamiljens *ankomstfas* till Sverige. Bostadslösheten drabbar speciellt under denna period.

De flesta familjer som bodde på bostadshotellet var relativt nyanlända flyktingfamiljer med eller utan uppehållstillstånd i Sverige. Men när vi granskar familjerna i materialet från familjecentralen, så träder också andra kategorier än nyanlända flyktingfamiljer fram.

Variationen i familjernas bakgrund illustreras genom följande kategorisering:

1/ Nyanlända flyktingfamiljer,

asylsökande eller har fått uppehållstillstånd, överklagar negativt asylbeslut, eller har nekats asyl och lever öppet eller gömda.

2/ EU-medborgare,

lever öppet som arbetssökande, eller lever gömda om de varit i Sverige mer än 3 månader.

3/ Immigranter från nationer utanför EU,

anländer initialt med en tillfällig anställning, lever gömda när anställning upphör.

4/ Familjer där föräldrarna är andra eller tredje generationens immigranter,

från familjeförhållanden som alltid innehållit problematik av kulturkonflikt-karaktär. Mor- eller farföräldragenerationen kom till Sverige som flyktingar eller som arbetskraft.

5/ Svenska familjer med sociala problem,

ofta problem i familjerelationer som medför separation mellan föräldrarna och därmed ett nytt bostadsläge för familjen.

Kategorierna 1 - 3 är nyanlända till Sverige.

Kategorierna 2 och 3 ökar inom kuratorsverksamheten vid den aktuella familjecentralen.

Variationen i familjernas position i samhället kan nog ses som en början på en större mångfald i en globaliserad värld.

Familjernas bostadslöshet som process

Kategorierna ovan exemplifieras med några familjer under varje rubrik:

Nyanlända flyktingfamiljer

Noushin bodde i Afghanistan, i en liten stad ett 20-tal mil från Kabul, med man och två barn, en pojke på 3 år och en flicka på 1 år. En dag blev Noushins man skjuten, på sin arbetsplats. Han arbetade som chaufför i ett åkeri i hemstaden. Efter mordet på maken kände sig Noushin hotad. Hon oroade sig för sina barn, som trots att de var små, reagerade med oro och klängighet på sin mamma. Med hjälp av makens släktingar ordnades med familjens avresa, till Tyskland i första hand. I kontakt med smugglare under den dramatiska resan hamnade hon med sina barn i stället i Sverige, där hon saknar bekanta.

Noushin är förtegen om vad hon tänker om orsakerna till vad som hände mannen. Det är tveksamt om hon berättar det hon vet under asylintervjun på Migrationsverket. ”Det finns många afghaner i Sverige”, säger hon. ”Det kan vara farligt för oss här i Sverige också.” Noushin gömmer sig för landsmän under den första tiden i Sverige men efter en tid har hon blivit bekant med en hel del familjer från hemlandet som hon känner tillit till. Det är hos sådana bekanta familjer som Noushin hittar sin bostad under en lång väntan innan beslutet om uppehållstillstånd kommer. Olika familjer ger henne ett rum att bo i med barnen. Hon är tacksam för att de hjälper henne men det blir många flyttningar och trångboddhet för barnen. Vid tiden för sonens skolstart har han utvecklat brist på gränser och aggressivitet, vilket enligt mamman beror på bostadssituationen. Bostaden har under lång tid begränsat honom på många sätt och mamman har inte orkat med hans utbrott. Hon tycker att deras relation är dålig.

I det läget får Noushin kontakt med pojkens skolkurator då även skolsituationen är ohållbar, med koncentrationsproblem och svårigheter att lyssna på vuxna. Noushin hade vid det laget erbjudits

en lägenhet på en ort i norra Sverige men ansåg sig omöjligt kunna acceptera den. Hon skulle bli så ensam om hon flyttade dit. Med hjälp av skolkuratoren får Noushin hjälp med bostadssituationen och kan efter årtal som inneboende i ett rum med 2 barn flytta till en lägenhet med egen ytterdörr.

Awet kommer med nyfödd dotter till kuratorn på familjecentralen, länkad från både barnmorska och sjuksköterska vid barnavårdscentralen. Hon har blivit lämnad av sin man och vet inte var han befinner sig. Eventuellt har han återvänt till Eritrea som är familjens hemland. Men Awet är inte så benägen att prata om hans försvinnande. De har inte lyckats få en egen bostad, även om de båda har arbetat sedan ankomsten till Sverige. Efter ett drygt år av att vara inneboende hos bekanta, främst familjer från hemlandet, blir Awet antagen till en högskoleutbildning i Stockholm. Då är den senaste bostaden ett bostadshotell men den bostadsformen, liksom att vara inneboende i ett rum med ett litet barn, är svårt att kombinera med studier. Awet fortsätter med sitt städarbete, har dottern med sig till arbetet, men när flickan börjar närma sig året klagar Awet över att dottern är orolig och understimulerad och sätter detta samman med den trånga och osäkra bostadssituationen. Genom familjecentralens försorg får dottern börja på förskola och Awet hoppas på en studentbostad. Genom utbildningen ser hon en ny väg mot en hygglig bostad.

Cecilia är asylsökande från Ghana och har en nyfödd pojke som är född 5 veckor för tidigt. När Cecilia kommer till familjecentralens kurator med sitt nyfödda barn, länkad från barnavårdscentralens sjuksköterska, berättar hon att hon under graviditeten bott hos ”kompisar”, eller kanske snarare övernattat eftersom hon hela tiden hade sina tillhörigheter med sig och inte vistades någonstans under längre tid än ett par nätter. Cecilia är ensamstående och beskriver pojkens pappa som ”ute ur bilden”.

När Cecilia skulle lämna sjukhusets BB med sitt för tidigt födda barn gjorde sjukhuset en anmälan till socialtjänsten med hänvisning till oro för att familjen saknade bostad. Cecilia fick en socialsekreterare som utformade kontakten med henne så att hon under några veckor fick en övernattnings i taget på härbärge. På familjecentralen blev bvc-sjuksköterska och kurator alltmer oroade för babyns hälsa. På dagarna hade Cecilia ingenstans att vara utan satt i någon park med barnet. Familjecentralens kurator hade upprepade kontakter med socialsekreteraren och anmälde också oro

för mor och barn, vilket dock inte förändrade situationen. Men det gick mot hösten och en dag med kyla och regn besökte kuratorn socialsekreteraren akut. Kontakten ledde till att Cecilia fick ett hotellboende för några veckor, ett boende som sedan förlängdes.

EU-medborgare

Ayana är ursprungligen från Etiopien men flyttade till Italien för många år sedan. Där arbetade hon som hembiträde och tidningsbud. Hon fick så småningom uppehållstillstånd och medborgarskap i Italien. Där träffade hon Daniel, som var hennes landsman, och de gifte sig. De fick två barn tillsammans, som fick italienskt medborgarskap. Familjen flyttade till Sverige med förhoppning om att få en bättre framtid för barnen. Familjen lyckades få ett andrahandskontrakt på en lägenhet i en förort till Stockholm och båda föräldrarna arbetade på en städfirma. Föräldrarna pusslade med sina arbetstider för att en av dem alltid skulle kunna vara med barnen.

Då pappan får kontakt med familjecentralens kurator är barnen 2 och 4 år gamla. Då har Ayana just avlidit i samband med förlossningen av familjens tredje barn och pappan är osäker på om anledningen till hennes död verkligen är fastställd på sjukhuset. Själv tycker han inte att han förstår de förklaringar han fått till att hans fru dog. Efter några dagar dog även det nyfödda barnet.

I detta läge rasar pappans tillvaro, han klarar inte att behålla sin lägenhet då han inte kan arbeta utan barnomsorg för barnen. Han väntar sedan länge på uppehållstillstånd i Sverige som anhörig till en EU-medborgare, hans fru. Nu får han ”börja om” med väntan på Migrationsverkets beslut eftersom det handlar om en annan familjeanknytning än den som ansökan ursprungligen gällde. Han söker nu uppehållstillstånd som anknytning till sina italienska barn. Socialtjänsten medger boende på hotell i väntan på Migrationsverkets beslut. Inom ramen för ett väl upparbetat samarbete mellan familjecentralens kurator och kommunens administration för förskolan får barnen plats på förskola. Kontakten mellan pappan och kuratorn blir mer sporadisk när barnen börjat på förskolan. Efter några månader går det inte att nå pappan på telefon längre. Kuratorn kontaktar förskolan, som meddelar att barnen inte längre går kvar. Ingen vet var de är, de bara uteblev en dag. På familjecentralen funderar man över om pappan avvisats med sina barn till Italien, där han troligen inte får stanna, alternativt till Etiopien.

Edita lämnade genast sin polska familj när hon gått ut skolan. Hon beskriver sin familj som djupt problematisk såsom uppväxtmiljö. Hon reste till Sverige och hade redan vid ankomsten en adress till en städfirma som behövde arbetskraft. Kontakten var tagen och Edita hade gott hopp om att få jobb genast. Efter en tid i Sverige träffade hon Jarek, också från Polen och några år äldre än hon, som också rest till Sverige för att arbeta. De flyttade ihop och fick en dotter tillsammans. Men under graviditeten försämrades deras relation och Edita uppger att hennes sambo ofta blev aggressiv, särskilt i kombination med alkohol. Han slog henne ibland. När Edita såg paralleller i sin nya relation till livet i ursprungsfamiljen bestämde hon sig för att lämna mannen och ta med sin dotter till en ny tillvaro. Under en period bodde hon i sin bil med dottern och flickan var med henne på de städuppdrag hon fick. Edita hade också kompisar som hon kunde bo tillfälligt hos. Sedan hittade hon en andrahandslägenhet som hon hade råd att hyra men hon fick ett mycket kort kontrakt. Edita lämnade kontakten med familjecentralen genom att hon flyttade tillbaka till Polen med sin dotter. Hon hoppades kunna skapa en värdigare tillvaro för sig och barnet i hemlandet.

Enrique flyttade i unga år från hemlandet Colombia till Spanien. I samband med sämre ekonomisk situation i södra Europa reste han till Sverige. Han hade då bott och arbetat många år i Spanien och blivit medborgare i landet, vilket samtidigt gjorde honom till EU-medborgare. I Sverige hittade Enrique arbete på en städfirma. Under ett besök i Colombia finner Enrique Cristina, som är betydligt yngre än han, och de gifter sig efter en kort tid. Cristina flyttar till Sverige och lämnar sin då 2-åriga dotter hos sin mamma. Flickans pappa finns inte kvar i Cristinas liv. Hon har stora förhoppningar på ett gott liv i Sverige men blir snart djupt besviken. Ett löfte till Enrique från en arbetskamrat att få hyra en lägenhet i andra hand uppfylls inte och familjen blir akut bostadslös. När Cristina blir gravid arbetar också hon i städfirman och de har redan haft tre olika tillfälliga bostäder. Samtidigt hör hennes mamma i Colombia av sig och kräver att de ska hämta den nu 3-åriga dottern. I graviditetens sjunde månad far Enrique till Colombia och hämtar henne. När det nya barnet föds och familjens bostad är ett uthyrningsrum med mycket begränsad tillgång till kök är parets relation spänd. Cristina är deprimerad och miss-

nöjd, hon har svårt att klara att ta hand om barnen på dagarna och funderar på att återvända till Colombia. Det senare blir ytterligare ett ämne för konflikter mellan föräldrarna eftersom Enrique inte vill att familjen splittras, och inte heller ser några möjligheter att försörja familjen i Colombia. Han känner sig också främmande för landet som han inte bott i sedan ungdomen.

Immigranter från nationer utanför EU

Manolo och **Livia** flyttade till Sverige från El Salvador med sina tre barn, en pojke på 14 år och två flickor på 13 respektive 5 år. Familjens uppehållstillstånd var klart vid ankomsten och knutet till en anställning för Manolo. När de kom fick de en lägenhet i andra hand med löfte från lägenhetsinnehavare och värd att hyra den så länge de behövde. Efter ett halvår hörde värden av sig och sade upp familjen med omedelbar verkan eftersom lägenhetsinnehavaren inte betalt hyran. Familjen har sedan dess inte lyckats få en ny bostad som motsvarar deras behov utan bor i ett uthyrningsrum, som de dessutom snart måste lämna. Uthyraren klagat på att de är för många i rummet och därmed stör för mycket. Familjen har inga problem med ekonomin, då Manolo har ett hyggligt avlönat arbete men deras strävanden att hitta en egen bostad har inte lyckats. Både Livia och de äldre barnen är upptagna med att hitta platser och lokaler för vardagens åtaganden. Livia försöker låna tvättmaskin och laga mat hos bekanta för att inte störa sin hyresvärd, tonåringarna läser läxor på bibliotek och försöker stanna kvar i skolan så länge som möjligt på dagarna. Barnen klagat över att de är hemlösa och osäkra på om de kan gå kvar i sin skola vid nästa flyttning eftersom de inte vet var de hamnar.

En annan familj, också från El Salvador, har kommit till Sverige ”för att ge sina barn bättre möjligheter”. Det är osäkert hur föräldrarna kom att välja Sverige för sin emigration från ett land där de menar att det inte finns några framtidsmöjligheter för barn i en familj som deras. I familjen finns tre barn, två tonårspojkar på 15 respektive 13 år och en flicka på ett år. Bostadssituationen i Sverige överraskade föräldrarna, trots att pappan arbetar med städning betydligt mer än heltid så lyckas man inte få en acceptabel bostad. Uthyrningsrummen är den marknad som man blir hänvisad till. Varken barn eller föräldrar är förberedda på att bli så hänvisade till varandra som sker när man lever trångt och isolerat, i en bostad där man inte kan ha något socialt umgänge, i en situat-

ion där man kan bli sänd till hemlandet när som helst om man avkrävs legitimation på allmän plats. Båda föräldrarna är utmattade, mamman därför att hon också börjar med städning som försörjning men måste ha sin 1-åring med sig på jobbet. Föräldrarna separerade under en period men fann livet ännu svårare när man skulle bo på olika håll. De flyttade ihop igen.

Föräldrarna söker inte uppehållstillstånd eftersom de vet att det är omöjligt att få, varken deras specifika situation i Sverige eller den generella situationen i hemlandet motiverar ett uppehållstillstånd, har föräldrarna förstått. De har beslutat att fortsätta leva som gömda, med hopp om en framtida ”amnesti”, att svenska staten ska besluta om att ge uppehållstillstånd för familjer, eller barn, som bott i Sverige under lång tid. Föräldrarna är mycket krävande mot sina barn: pojkarna förväntas visa stor motivation för skolarbetet och få höga betyg. De här barnen var ganska tystlåtna kring de svårigheter som livet i Sverige medför, vanligare är att stora barn klagar mer över en sådan situation. Det kan vara så att barnen tar på sig ansvaret för familjens problem eftersom föräldrarna hänvisar till barnens framtid som motiv för att bo kvar i Sverige. Funderingarna och hoppet om en allmän amnesti i Sverige för gömda familjer är i barnens ögon en mycket osäker och orealistisk idé.

Familjer där barnen är andra eller tredje generationens immigranter

Yildiz är 30 år gammal, född i Sverige av turkiska föräldrar som invandrade till Sverige som arbetskraft. Deras långa arbetsdagar redan från den första tiden i Sverige är ett av Yildiz bistra minnen från hennes barndom, att följa sin mamma till stora tomma skolor på kvällarna och vänta till städningen var klar. Yildiz har tre syskon och hon berättar att alla syskonen är missnöjda med att de inte fått bättre stöd och hjälp när de var små, varken från familj och släkt eller det nya samhället, så att deras framtid kunde ha blivit litet ljusare. Hon tycker att hon och syskonen växt upp med väldigt litet av den omsorg från vuxna som hon såg andra barn ha. Hon tycker att hon alltid känt sig deprimerad och missnöjd och har fortfarande svårt att se några glädjeämnen i vardagen.

Yildiz berättar att hennes föräldrar valde en man till henne. Han växte upp i Turkiet och flyttade till Sverige i och med giftermålet. De fick två flickor tillsammans som nu är 13 och 15 år gamla. Men äktenskapet var inte bra och till slut tog Yildiz initiativ till

skilsmässa. Familjen bröt med henne. Det var inte helt oväntat ”med tanke på kulturen”, men hon hade inte riktigt tänkt sig att det skulle bli verklighet. Hon fick flera skyddade boenden tillsammans med sina flickor under tiden efter separationen eftersom hon kände sig hotad både av maken och av flera familjemedlemmar. Hon träffade en ny man, som liksom hon har turkisk bakgrund och är uppvuxen i Sverige. Hans samtal med hennes pappa har inte resulterat i att hon kan umgås med familj och släkt igen. Yildiz fångas ofta av en stark ensamhetskänsla och suicidtankar, då hon tycker att hennes flickor skulle ha ett bättre liv utan henne.

Att Yildiz och hennes nya man inte har någon egen bostad blir ett allt större problem med tiden. Hon blev ganska snart gravid med den nya mannen och familjen som nu omfattar fem personer flyttar från lägenhet till lägenhet med korta kontrakt eller bara ”svartboende”. Detta har lett till att de stora flickorna har långt till skolan, liksom att det yngsta barnet kommer att börja förskola i den förort familjen önskar bo i och inte där de just nu bor. Yildiz vistas mycket tillsammans med yngsta barnet på familjecentralens öppna förskola, där hon känner sig hemma, och accepterad. Kanske det har med kravlösheten att göra: ”där får jag vara den jag är”. Annars känner hon sig ofta underlägsen andra kvinnor som hon uppfattar som initiativrika och kompetenta. Själv har hon svårt att orientera sig i samhället och ta officiella kontakter med myndigheter.

Även **Maria**, vars familj har sitt ursprung i Chile, är en flitig besökare på familjecentralens öppna förskola tillsammans med dottern Ana, nu 4 år. Maria är också en ung kvinna med stor bitterhet över sin bakgrund vilken präglats av hennes två bröders kriminalitet och drogmissbruk. Maria minns att hennes föräldrar jobbade mycket när hon och bröderna var små och efter några år i Sverige skildes de. Hon tycker att hon varit deprimerad och otrygg hela sitt liv. Hennes enda fasta punkt var farmor, som hon vistades hos så mycket hon fick under sin uppväxt. Men farmor lever inte längre.

Maria ger ett motsägelsefullt intryck. Inom familjecentralens verksamhet verkar hon aktiv och kompetent, hon är väldigt social och får lätt kontakt med övriga besökare. Men personalen har länge funderat över varför hon har så svårt för formella kontakter och att ta sig fram i samhället till de institutioner eller myndigheter som man måste kunna närma sig för att skaffa arbete, bostad, få

kommunal service eller ha kontakt med sjukvård och försäkringskassa.

Marias äktenskap med Anas pappa blev inte långvarigt. Hon hade funnit en man som hade en hel del gemensamt med hennes bröder, inte heller han förmådde skapa sig en framtid utan sociala problem. Han försökte dölja ett missbruk, vilket ledde till upprepade konfrontationer dem emellan. Efter separationen var deras kontakt och samarbete kring dottern dåligt och det var främst Anas farmor som tog hand om henne när fadern hade umgänge. Maria själv blev bostadslös vid skilsmässan, bodde med dottern hos kompisar temporärt och landade så småningom i sin mammas lägenhet.

Maria mådde mycket dåligt under perioden efter separationen och fick vård akut på sjukhus genom stöd från familjecentralen. På sjukhuset hjälpte man Maria till en kontakt inom socialtjänsten med en engagerad tjänsteman som bistod henne i frågan om bostad, om ekonomi och fortsatt psykiatriskt stöd.

Svenska familjer med sociala problem

Åsas och Jimmys relation förändrades drastiskt i samband med dotterns födelse. De hade då bott tillsammans ungefär ett och ett halvt år. I samband med ett bråk blev Jimmy våldsam, vilket blev inledningen till att han slog och sparkade Åsa vid upprepade tillfällen därefter. Då Åsa sökte hjälp för problemen och anmälde sin man för misshandel fick hon en plats i skyddat boende med sin dotter, och de blev kvar där en längre tid. I den här situationen var bostad bara en beståndsdel bland alla de förluster Åsa drabbades av när hon lämnade hemmet med sitt barn. Den ekonomiska förlusten var avsevärd eftersom hon fick med sig väldigt litet som paret köpt tillsammans när de flyttade ihop. Hon förlorar sin anställning på grund av tvånget att leva skyddat. Hon behöver barnomsorg när hennes föräldraledighet går ut och den behöver vara knuten geografiskt till bostaden. Det blir en lång period då mycket ser osäkert ut tills behoven av att känna sig säkert och tryggt stämmer överens med de nya praktiska levnadsvillkoren.

Lina och Christian träffades under sina senare tonår på en institution där de var placerade genom socialtjänsten i sina respektive hemkommuner. Båda tror att deras trassliga bakgrunder var ett viktigt motiv till att de utvecklade närhet och beroende av varandra. Inför att försöka skapa ett ”vanligt” liv blev deras ge-

menskap den enda tryggheten och stödet. Efter några år lyckades de få en lägenhet i en storstadsförort och de fick två barn tillsammans. Lugna perioder i familjelivet avlöstes av tider då Christian återupptog sitt missbruk, något som tärde på deras relation. Särskilt svårt var det att barnen aldrig kunde få ett bestämt svar på när pappan skulle komma hem, och var han var. Till slut beslutade Lina att hon ville bo ensam med barnen, och att barnen skulle ha ett reglerat umgänge med sin pappa. Christian förstod och accepterade men det såg ut som om missbruksproblematiken ökade i samband med att han ställdes inför Linas slutgiltiga beslut om separation.

Nu behöver familjen två lägenheter. Ingen av föräldrarna har någonsin stått i en bostadskö. Det fanns inga vuxna kring oss i vår ungdom som talade om vad som är klokt att göra när man håller på att bli vuxen, förklarar Lina. Båda föräldrarna har haft svårt att få ”fast jobb” även om de lyckats komplettera sin skolgång så att de nu har grundskolebetyg. Christian menar att ”våra yrkeskarriärer räcker knappast till ett lägenhetskontrakt”. Två år efter Linas beslut om separation har ingenting hänt i bostadsfrågan. Men föräldrarnas relation har blivit alltmer ansträngd, Linas förståelse för Christians återfall i missbruk finns ingenting kvar av och båda är djupt bekymrade för att barnen påverkas allvarligt av föräldrarnas dåliga relation.

Bostadslöshet som delproblem i en svår och komplicerad livssituation

I det här materialet står bostadslösheten fram som ett delproblem, om än ett av de tyngsta, i en komplicerad och svår livssituation. Bostadslösheten som ett isolerat problem, den som benämns strukturell, ser vi inte något av.

En svårdefinierad faktor är utländsk härkomst i den process som leder till att få en egen bostad. Bland de familjer som ingår i studien finns ibland ganska entydiga förklaringar till varför de kvarstår i kategorin ”bostad sökes” år efter år. Men särskilt bland familjerna med utländsk härkomst saknas ofta skäl som belyser deras motgångar på bostadsmarknaden om man inte tar in deras ursprung i annat land än Sverige som åtminstone en del i förklaringen. Att inte vilja ha familjer med utländsk bakgrund som hyresgäster och grannar är en traditionell hållning från majoritet mot minoritet, och den har nog inte minskat under senare år. Men att beskriva detta

uttryck för den *strukturella rasismen* ligger utanför den här studien. Därför kommenteras bara fenomenet, som ett ”generaliserat iakttagande”. Experter på frågan finns inom bostadsforskningen, med undersökningar av segregation och rasifiering av städer och förorter (Molina, 1997, 2008).

EU-migranterna i det här materialet har inte romskt påbrå som många av dem som sågs tugga i våra svenska kvarter under den tid som studien genomfördes, främst romer från Rumänien. De flesta EU-migranter i materialet är faktiskt inte från något EU-land alls, ursprungligen. Det är föräldrar som tidigt i livet immigrerat till ett EU-land, i de här exemplifierade fallen Italien och Spanien, och med tiden blivit medborgare i dessa länder. Det ger tillträde till hela EU. När det blir dåliga tider i det land man flyttat till, som i Sydeuropa när denna studie genomförs, kan det i kombination med tidigare erfarenhet av migration som reaktion på ekonomisk utsatt-het, vara en pushfaktor för ett nytt uppbrott för familjen.

Bland familjer med ursprung i länder utanför EU handlar det om att hitta bättre livsvillkor än dem hemlandet kan erbjuda. Med tanke på kostnaden för att leva otrygg, till och med gömd, i ett land med en kultur man också står utanför, är det ibland svårt att förstå varför en familj stannar i Sverige.

Familjer med flera generationer med en problematisk livssituation anknyter till det gamla begreppet *socialt arv*. Det sociala arv familjerna i det här materialet traderar handlar om att den migrerande generationen inte lyckats skapa en stabil och resursstark situation i ekonomi, nätverk, familjerelationer och föräldraskap etc. att förmedla till sina barn. Det finns nästan alltid en uttalad uppfattning hos andra och tredje generationen att man blivit marginaliserad och resurssvag på grund av föräldrarnas svårigheter. Relationen mellan generationerna i dessa familjer präglas ofta av bitterhet och besvikelse, mot föräldrar och släktingar i föräldrarnas generation, men också mot samhället runt familjen som inte förmådde ge barnen stöd.

Den svenska familjen med sociala problem framträder också i materialet. Kanske det är särskilt viktigt att uppmärksamma en grupp som sedan ett antal år är prioriterad i det sociala arbetet, nämligen våldsutsatta kvinnor och deras barn. Det har funnits tider i Sverige då kvinnor i krackelerade äktenskap rekommenderades att

aldrig lämna hemmet. Farhågorna bakom detta råd var att det var svårt att hävda sina rättigheter till bostad och egendom vid senare bodelning om man inte fanns kvar fysiskt i bostaden. En del av metoden att arbeta med våldsutsatta kvinnor är att uppmuntra att de lämnar förhållandet, vilket ofta betyder att lämna den gemensamma bostaden. Här verkar de ca 50 år gamla råden att inte lämna hemmet bli aktuella igen: mycket ofta sitter förövaren kvar i lägenheten, medan kvinnor och barn får ett skyddat boende på ”institution”. I en FoU-rapport om våldsutsatta kvinnors liv på längre sikt (Römpötti, 2009) illustreras de förluster som följde med kvinnans beslut att lämna det ”gamla livet”. En svår förlust var ofta bostaden. Det är en erfarenhet som kanske inte fått tillräcklig uppmärksamhet. När det nu blivit så svårt att få en ny.

Även i familjer där föräldrarna är överens om att separera kan bostadsfrågan vara ett problem som hindrar. Bland exemplen finns också ett föräldrapar med trasslig bakgrund som omintetgjort en rationell planering för framtiden i deras ungdom. En bakgrund som följer dem nu när rationalitet och framgång med stöd i ett starkt socialt nätverk alltmer blivit en förutsättning för att få också ett basbehov som bostad tillgodosett. När föräldrastödet inte finns blir förberedelsen för vuxenblivandet otillräcklig. Vilsenheten inför att stå på egna ben är beskriven hos familjehemsplacerade ungdomar i en studie av Höjer & Sjöblom (2011).

Det är svårt att inte reagera på att flyktfamiljer så ofta får bo hos landsmän när de saknar egen bostad. Erfarenheten på familjecentralen är att många visar solidaritet och generöst upplåter en del av sin bostad till bostadslösa landsmän. Även om man inte kan bortse från att det ibland kan röra sig om motsatsen – det handlar om personer som utnyttjar sina landsmän ekonomiskt, och till exempel själva inte betalar hyran för den lägenhet man hyr ut i andra hand.

För man behöver hjälp privat. Den professionella hjälpen verkar vid påseende slumpmässigt utformad. Några av familjerna som är beskrivna ovan har, förutom det professionella stöd de får av familjecentralens kuratorer, hittat en hjälpare som engagerat sig i deras ”fall”. Det kan vara en skolkurator, en socialsekreterare, en sjukhuskurator etc. Men de är få och det är väldigt svårt att lista ut varför just vissa familjer får en hjälp som går utöver andras. Någon typ av personkemi, som fångar personalens empati och initiativ?

Barn och föräldrar på ett bostadshotell – en boendeform för bostadslösa familjer

Genom ett material från deltagande observation och samtal med barn och vuxna som bodde på ett bostadshotell diskuteras ramarna för en familjs vardagsliv inom denna boendeform. Liksom i beskrivningarna av bostadslösa familjer som tillhör familjecentralen så kommer jämförelsen med ett generellt ”svenskt” barn med andra villkor för sitt boende att framträda.

Frågeställningar som styrde observationer och samtal på hotellet

Några frågor som anknyter till kontrasten till de ”vanliga” uppväxtvillkoren för barn i det svenska samhället styrde observationer och samtal på bostadshotellet:

- En internationell boendemiljö med flyktingskapet som viktigt inslag – hur blir barns och föräldrars vardag?
- Att leva med trångboddhet och stor fysisk närhet till personer inom och utom familjen, hur blir det för barn och föräldrar?
- Hotellets rumsliga villkor för lek, skolarbete, fritidsaktiviteter och andra moment i barns och föräldrars liv, vad betyder de?
- Boendevillkorens betydelse för självuppfattning, identitet och tankar om framtiden?

Att illustrera hotellboendet med vinjetter

För att presentera barnfamiljens vardag på bostadshotellet används vinjetter, kritiska situationer som illustrerar barns och föräldrars möjligheter att skapa den tillvaro man önskar. På *synonymer.se* anges *prydnadsbild*, *utsmyckning* som synonym till begreppet vinjett. Den formulerar ett tillägg till texten, en bild eller förtydligande i ord, som självständigt fungerar som ett konkret exempel. När den s.k. vinjettmetoden använts inom social forskning har det oftast rört

sig om att konstruerade typiska klientärenden presenterats för undersökningsdeltagare som fått uttala sig om vinjetten utifrån ett visst perspektiv, till exempel bedömningar av lämplig insats. Dessa omdömen har sedan fått utgöra studiens material (t.ex. Soydan, m.fl. 2005).

Här används vinjett i en annan, i stort sett motsatt, funktion. Vinjetten får illustrera en slutsats, ett tema, i analysen av materialet och utgör exempel på slutsatsens konkreta konsekvenser. Varje tema, rubrik i sammanställningen av materialet, diskuteras sedan med anknytning till frågeställningarna.

Nedan följer de viktigaste slutsatserna, temata, presenterade under samma ”mall”. Först en inledning med motivering av temavalet, därefter vinjetten och som avslut en sammanfattande diskussion med frågeställningarna ovan som perspektiv.

Några förhållningsregler för bostadshotellets gäster

Att bo i bostadshotellet är förenat med krav och regler som inte gäller för hyresgäster eller lägenhetsägare med vanliga kontrakt. Några exempel:

- Bostadshotellet har en reception som är öppen några timmar per vardag. Den bemannas genom ägarens försorg och ger alla boende tillträde till huset under öppettiden. Ytterdörren är alltid låst. Inga besök tillåts.
- För varje rum i huset tillhandahålls två nycklar oavsett hur många boende det hyser.
- De boende övervakas med kamera vid in- och utgång med motivering att det är för deras säkerhet.
- Det bor många barn i huset vilket medför att föräldrarna har synpunkter på både intern och extern boendemiljö från barnens utgångspunkt:
- Inomhus utgör korridorerna lekyta för de yngre barnen. Läsläsningsplats för skolbarnen saknas. Varken plats eller utrustning för någon typ av aktiviteter finns inte heller utomhus. Den vanligaste lekplatsen utomhus är en terrass som man når genom en dörr från rummen.

I intervjuerna med de äldre barnen framkommer en erfarenhet av andra boendeformer med ovanliga restriktioner i vardagen som privata ägare lägger på hyresgästerna. Detta bostadshotell är inte

det första inom den sekundära bostadsmarknaden de här barnen känner till, och erfarenheten kan vara både egen och släktingars eller bekantas. Jämförelser mellan olika boendeformer med ”specialbestämmelser” är ett vanligt samtalsämne i de här barngrupperna med en annan verklighet som de inte delar med det majoritetssamhällets ”vanliga” barn.

Men låsta dörrar kan ställas upp, de gemensamma köken kan användas för samvaro hyresgäster emellan eller med gäster utifrån, och terrassen kan möbleras med utemöbler från Myrorna och utrustas med material för sysselsättningar för barn och ungdomar. Trots att familjernas livssituation inte är optimal för initiativ till umgänge så ordnades då och då födelsedagskalas med tårta i köken.

Teman med vinjetter – exempel från hotellet som boendemiljö

En vardagseftermiddag på bostadshotellet

En kontakt med två ungdomar som är hyresgäster på hotellet illustrerar en hel del skillnader mot vardagsvillkoren för ungdomar med andra typer av bostäder i storstaden. Det handlar till exempel om tillgänglighet till den egna bostaden, långa resor till vardagens aktiviteter för alla familjemedlemmar, den begränsade bostadsytan för den enskilda familjen.

Iman sitter ensam på en bänk utanför bostadshotellet med sin skolväska bredvid sig. Hon har just kommit med bussen från skolan, en resa på mer än en timme. Nu är hon utelåst för att hon inte har en egen nyckel till hotellet och receptionen är obemannad trots att den ska vara öppen vid denna tid på dagen. Skolan ligger i en annan stadsförort än den där hotellet är beläget. Iman har tidigare bytt skola varje gång familjen flyttat, det rör sig om fyra skolbyten de senaste tre åren. När familjen flyttade från den senaste andrahandslägenheten till bostadshotellet orkade inte Iman byta skola igen, med bara en termin kvar av nian.

Först bodde familjen på ett och samma asylboende i flera år, då var skolsituationen mera stabil. Det har blivit svårt för Iman att klara högstadiet med betyg som hon är nöjd med. Hon tycker att både krav och innehåll i de olika skolorna skiljer sig så mycket att bytena missgynnat hennes inläring, inte minst i de viktiga ämnena

matte och engelska. Det har gått bättre med svenskan eftersom hon går på svenska två, då anpassas undervisningen mer till varje elev.

En kvinna stiger av en buss vid hållplatsen som ligger några hundra meter därifrån. När Iman får se henne springer hon henne tillmötes och ropar: Varför är du inte hemma när jag kommer? Kvinnan är Imans mamma. Hon svarar litet mumlande att hon blivit försenad i skolan. Iman och hennes mamma tar hissen till husets tredje våning, där de stiger ut i en lång korridor med dörrar på båda sidor. Bakom en av dörrarna finns ett rum som är familjens bostad. Utanför en annan dörr på tredje våningen sitter Ahmed, 17 år, på golvet. Även han väntar på någon som kan öppna dörren till rummet där han bor med sin familj. Rummen bakom dörrarna är alla lika, tolv kvadratmeter stora, men med olika antal sängar beroende på familjestorlek. I Ahmeds familj är man 5 personer, föräldrar och 3 barn. Iman bor med mamma och lillasyster, 14 år, i sitt rum. När rummen är iordninggjorda för natten är i stort sett all golvyta täckt av sängar eller madrasser.

Ahmed är den enda av bröderna i sin familj som kommit in på ett ”vanligt” program i gymnasiet. De andra pojkarna i familjen går på introduktionsprogram, vilket de gjort väldigt länge. Ahmed har hjälpt Iman tidigare med matten och nu passar hon på att fråga honom om han kan hjälpa henne med läxan, vilket han svarar ja på. Men ta med din telefon, säger han. Ahmed har problem med datauppkopplingen, hotellet erbjuder inte wifi och familjen har svårt att dela ”rättvist” på den surf man har råd med. Det leder till att Ahmed får långa arbetsdagar, läxorna kräver att han stannar i skolan eller tar bibliotekets dataservice till hjälp. Dock är det en ansevärd resväg till närmaste kommunala biblioteksfilial. Ahmed pratar en hel del om de praktiska svårigheter som hans boende ger honom i studiesituationen och jämför sig med sina skolkamrater, där få har problem av den här karaktären. Innan familjen flyttade till bostadshotellet bodde de med ett längre kontrakt på ett annat hotell med, enligt Ahmed, betydligt bättre standard. Det erbjöd större boyta och fler gemensamma utrymmen som man kunde använda som arbetsplats. Det innebär inte så stora problem för Ahmed att gå kvar i samma skola vid flytten, men familjen trivs mycket sämre här. Eftersom Ahmeds pappa arbetar som städare på heltid så tror inte Ahmed att det är ekonomin som utgör hinder för att få en ”normal” bostad. Ahmed undrar vilka skälen kan vara till att inte familjen får en egen lägenhet men han vill inte fråga för mycket för han vill inte att hans föräldrar ska känna sig kritiserade. Han tror att föräldrarna

gör så gott de kan för att ordna livet till det bästa för familjen. Där-
emot är han sträng mot sina något yngre bröder som han inte tycker
anstränger sig tillräckligt för att nå skolresultat som medger att de
får en snabb och god utbildning, en grund han tycker är nödvändig
för att de skall kunna försörja sig själva inom en överskådlig fram-
tid.

Mest slående i att få ta del av några ögonblick i de här ungdomar-
nas liv en vanlig vardagseftermiddag är vilka problem med utbild-
ning och skola som följer med bostadslösheten. I statistiken över
dåliga skolresultat hos ungdomar med utländsk bakgrund bör skol-
bytesfrekvensen problematiseras.

En morgon på bostadshotellet – mycket spring mellan köket och rummet

I det här bostadshotellet är det få familjer som äter i köket. Flera
förklarar det med att det luktar äckligt i köket, familjer från olika
världsdelar betyder olika kryddor. Några tycker inte heller att köket
är tillräckligt rent för att det ska vara trevligt att inta måltiderna där.

Celine har bott på hotellet i knappt ett år med sina barn, 3 och 5 år
gamla. Eftersom barn i den åldern kan vara svåra att styra när de
inte har en vuxen nära så kan Celines morgnar se ganska kaotiska
ut för en utomstående, innan hon kommer så långt som till buss-
hållplatsen med barnen i ytterkläder färdiga för att lämnas på för-
skolan. Oftast blir det så när familjen vaknar att de alla mesta tiden
befinner sig i korridoren på väg från rummet till köket, eller mot-
satt väg. Celine tycker att hon behöver ge sina barn frukost innan
avresan hemifrån eftersom de kommer för sent till förskolan för att
äta där. Hon tillreder och hämtar frukost i köket för att den ska in-
tas i rummet. Men både korridor och kök är fulla av andra boende,
barn och vuxna, som är ute i samma ärende. Celine har inte fått
någon ordnad rutin på sina morgnar med barnen. Det blir mycket
tjat och skrik på barnen, som har svårt att koncentrera sig på sin
frukost på rummet med en dörr som öppnas och stängs, av mam-
man eller av andra barn, som ”borde” sitta i sitt eget rum och äta.
Att äta i köket är heller inget bra förslag eftersom det har få platser
och trängseln är stor denna tid på dygnet. Detta resulterar i att både
barn och mamma befinner sig i rörelse mellan köket och rummet
mest hela tiden.

En tillvaro med ofrivilliga kollektiva inslag blir till irritations- och störningsmoment i vardagslivet. Kollektiv får här en bred innebörd. Det handlar om en kollektivitet med människor man är obekant med. Därför reagerar Celine negativt på tvånget att dela kök med hela korridoren trots att hon i sitt hemland skulle ha upplevt stor hjälp och avlastning med sina barn vid delad bostad med syskon med familjer och/eller föräldrar, exempelvis. Därför lyckas inte Celine skapa goda rutiner att stiga upp och komma iväg på morgonen med barnen, och bristen på rutiner växer i stället till ett problem som tynger.

Barns kontakt med vuxna utöver föräldrarna – som en kompenserande faktor

En del familjer rör sig utanför hotellet på fritiden eftersom de har medlemmar av sin utvidgade familj från hemlandet boende på annat håll i storstadsregionen, oftast i någon annan förort. Den kontakten är självklar och släktingarna får många funktioner, främst rådgivare och samtalspartners i alla frågor som rör den nya existensen som flyktingar eller migranter. För barnen är det kusinerna, första, andra eller tredje kusin, som är de främsta referenspersonerna och de barn som utöver syskonen står dem närmast. Även så när familjen bor långvarigt på hotellet och träffar barnen som bor där mer än sina släktingar.

Men många familjer har inte några medlemmar av den utvidgade familjen i Sverige. Kanske det är en anledning till att de bor på hotellet, dvs tvingas till att leva sitt liv med den sekundära bostadsmarknaden som bas. Därför ger familjerna på hotellet sammantaget ett intryck av ensamhet. Har man släktingar så betyder det ett socialt nätverk där resurser kan finnas för hjälp i bostadsfrågan.

Några föräldrar på hotellet är en större resurs än andra för *alla* barn som bor där. Bristen på lekyta och utrustning för lek gör att samvaron mellan barnen lätt kan hamna i kritiska situationer med konflikter och osämja. Några föräldrar har tentakler ute för sådana lägen och förstår också att avleda genom egen fantasi och initiativ så att en barngrupp vänder sin negativism till något konstruktivt. Dessa föräldrar har en känsla för vad det betyder för barn att leva med nedstämda anhöriga, som har tappat hoppet om sin framtid. Genom

egen erfarenhet kan de förstå barns förvirring inför sina föräldrars uppgivenhet och vända den till konstruktiv aktivitet i barngruppen. De här föräldrarna pratar också om att de själva får ut mycket för egen del av samvaron med barnen, inte bara sina egna. Det är på dessa föräldrars initiativ som alla barn bjuds på svenska pannkakor i köket då och då, och att ett barn som fyller år uppmärksammas med lekar och sång och tårta för både barn och föräldrar i korridoren. Det är papporna i dessa familjer som blir informella fotbollsledare eller den som lär ut reglerna i gemensamma lekar. Inte sällan har dessa föräldrar en erfarenhet från pedagogisk eller omsorgsverksamhet i sina yrken tidigare i hemlandet.

Nedan följer några exempel på hur det kan se ut när andra vuxna än föräldrarna tar ett visst ansvar för barn som är deras grannar på bostadshotellet.

En föräldraroll som är ny

Rashid, som är 20 år, kom till Sverige från Afghanistan med sin tioåriga brorson, Ahmet, för fyra år sedan. Rashid är tacksam över att hans resa har legat före många andra landsmäns i tiden, det har gjort att proceduren med tillstånd att vistas i landet har varit enklare än den blivit på senare tid, när antalet ensamkommande ungdomar utmanat de europeiska mottagarländernas generositet. Men nu har han hamnat i en situation som han hade svårt att föreställa sig vid tiden för avresan, att han skulle stå i Sverige som vårdnadshavare, eller pappa som både han själv och brorsonen uttrycker hans roll, till ett barn som behöver föräldraomsorg. Ahmet ser sin farbror närmast som en förlängning av sin pappa. Rashid får svårigheter att snabbt växa in i den nya föräldrarollen, för vilken det inte finns något stöd från en utvidgad familj. I Sverige finns heller inte mycket kompetens att stödja sig på inom området föräldrastöd när det gäller unga personers omsorg om barn de inte är biologiska föräldrar till, och där ålderskillnaden mellan vårdnadshavare och barn inte är så stor.

Ett barn söker en vikarierande förälder

Den femåriga **Ibrahim** är näst yngst av fyra syskon i åldrarna från spädbarn till den äldsta 9 år. Familjen har bott sju år i Sverige men har inte lyckats få en egen lägenhet under den långa tiden. Föräldrarna hade båda akademiska yrken i sitt hemland men har inte lyckats få arbete i Sverige, inte ens modern trots att hon genomgått

en kompletteringsutbildning inom sitt tidigare yrke. Deras syn på sitt umgänge med landsmän karakteriseras av utanförskap och brist på tillit, varför de haft svårt att finna och få ett positivt nätverk med stöd och praktisk hjälp från andra. Bland andra vuxna med allvarlig nedstämdhet på bostadshotellet står dessa föräldrar än mer ut som personer med förlorade förhoppningar. Deras relation är ansträngd och de klarar med tvekan sin uppgift som föräldrar till fyra barn, såväl praktiskt som känslomässigt. Under det förra boendet, en andrahandslägenhet i en annan förort, blev de också klienter inom socialtjänstens barnenhet, där en utredning konstaterade att deras situation påverkade föräldraskapet negativt. Någon lämplig insats fick de inte presenterad utöver rummet på bostadshotellet, enligt föräldrarna. Att bli utredda av socialtjänsten blev ytterligare en törn mot föräldrarnas självkänsla. De har svårt att frigöra sig från upplevelsen av att Sverige anser att de inte duger som föräldrar till sina barn.

Ur Ibrahims utgångspunkt ser vardagslivet ut så att föräldrarna tillbringar den mesta tiden på rummet och hans två äldre systrar tar över de deprimerade föräldrarnas uppgifter, som att servera mat till sin lillebror, oftast också att ta honom till förskolan. Flickorna vistas ofta i köket med sina läxor och andra aktiviteter, till andra boendes irritation. Ibrahim är helt enkelt sällan i familjens eget rum, som den aktiva pojke han är erbjuder de allmänna utrymmena, och inte minst andra boendes rum, bättre möjligheter till kontakter och sysselsättning och stimulans. Många vuxna i korridoren anser att Ibrahims föräldrar inte tar ansvar för sina barn. Men den sociala pojken blir positivt mottagen av flera vuxna, inte minst av Guled som har egen familj med två förskolebarn. När Ibrahim känner att Guled är positiv till hans kontaktförsök så söker han allt oftare Guleds närhet. Guled är en pappa som är en resurs i lek och aktiviteter för alla barn i korridoren och Ibrahim finns hela tiden där när det händer något, tävling i korridoren som kortspel eller längdhopp, utomhus med brännboll eller fotboll, eller bygga djur i snö.

Ett barn söker socialt umgänge utanför sin familj – på egen hand

Jag tycker om att vara med vänner innan jag åker hem från skolan, säger **Megan**, 9 år. Hon sitter vid ett bord på Pressbyrån vid tunnelbanan tillsammans med en klasskamrat, dennas två yngre systrar och flickornas mormor. Alla barnen äter glass. Megan ”hakar på” den här familjen på deras hemväg varje gång hon ser att mormo- dern hämtar sitt barnbarn på fritidshemmet. Jag trivs i familjer där

det finns många syskon, säger Megan. När glassarna är uppätta vinkar flickorna av Megan som går in mot tunnelbanan: ”Vi ses i morgon”. Familjen fortsätter hem, promenaden tar några minuter.

Megan bor med sin mamma och knappt 1-åriga lillasyster i ett rum på hotellet. Familjen är fortfarande asylsökande efter mer än två år i Sverige. Pappan i familjen finns just nu i hemlandet för att ta hand om en äldre dotter och sina sjuka föräldrar. Han vill försöka få med sig denna dotter i tonåren när han återvänder till Europa.

Megan har flyttat fyra gånger i Sverige och börjat i ny skola tre gånger. Vid den senaste flytten ville hon inte byta skola igen. Hon gick i årskurs 2 och lärde sig snabbt den långa vägen till skolan med både buss och tunnelbana. Hon är glad över att behålla kontakten med barnen i klassen även om umgänge med dem är omöjligt på fritiden. Mamman vill att hon kommer hem efter skolan. Min mamma orkar inte hämta mig, och hon måste ta hand om min lillasyster hemma, förklarar Megan. Av samma skäl kan hon inte delta i fritidsaktiviteter i den förort där skolan ligger. Hon funderar mycket på varför hon inte får bo nära skolan så att hon kan gå på basket och sjunga i kör.

En dag finns inte familjen kvar på hotellet. Några grannar vet att Megans mamma ville flytta till Storbritannien. Grannarna på hotellet tror att familjen har flyttat dit. De berättar att Megan varit ledsen de senaste veckorna. Hon sa att hon trivdes bra i sin skola och ville inte flytta igen.

Ett barn söker engagerad information

16-åriga **Ayaan** bor med sitt spädbarn och barnets styvpappa i ett rum på bostadshotellet sedan några månader. Hennes landsman 15-åriga **Isir**, som bor i ett annat rum i korridoren tillsammans med mamma och 16-årig storasyster, tycker att Ayaans baby Zaynab är väldigt söt och håller sig gärna i Ayaans sällskap för att få vara nära babyn. Isir är ofta barnvakt när det behövs och hon gör helst sina läxor hos Ayaan eftersom det är lättare att få hjälp av henne än av storasyster, som kan vara sur mot Isir och tycker att hon är dum när hon inte förstår matten.

Ayaan ser inte sin samborelation som särskilt stabil och ser inte heller sambon som en ansvarsfull styvfar till Zaynab. Det pratar hon om med **Sima**, en annan mamma i korridoren som just börjat

en lärarutbildning. Samtalen mellan de två unga kvinnorna kommer alltmer att handla om utbildning och självförsörjning och kontakten utvecklas mot att Sima blir en förebild för Ayaan, som bestämmer sig för att söka till gymnasiet och informera sig om olika utbildningsmöjligheter. Hennes besök på Arbetsförmedlingen har inte lett till arbete, hennes försäkran att hon kan jobba trots att hon är för ung för de flesta anställningar har hjälpt föga. Snart är också Isir inbegripen i samtalen om framtiden. De nya tankarna får Isir att fundera på om hennes föreställningar om att bli sin arbetslösa mammas försörjare verkligen måste infrias. Mammans svårigheter att lära sig svenska har fått döttrarna att mista hoppet om att hon ska kunna försörja sig själv. Sima blir en auktoritet på utbildning och kvinnors rättigheter för de unga tjejerna, hon får dem att fundera över olika framtidsmöjligheter. Isir har snart bestämt sig för att bli förskollärare, eller kanske barnmorska, med sin förtjusning för små barn.

Hos en del barn kan man se en stark drivkraft att söka stöd och stimulans hos vuxna utanför familjen, även om dessa vuxna är helt nya bekantskaper för dem. Ibland tas barnets kontaktsökande motvilligt emot från den vuxnas sida men barnet kan vara envetet i sådana lägen. Det är en modell för psykologisk kompensation hos ett barn i svåra situationer som troligen mest och kanske bäst kan studeras i den svenska s.k. arbetarlitteraturen och kan betraktas som gammal kunskap om barn som inte kan kräva så mycket tid och uppmärksamhet från föräldrarna. När föräldrars omsorgsförmåga sviktar söker sig barnet till andra vuxna. När kompenserande faktorer intresserar den utvecklingspsykologiska vetenskapen tillkommer andra begrepp för att definiera psykologisk motståndskraft och psykologisk återhämtning vid svåra livsomständigheter. Man kan se vissa samhällens åtgärd att placera barn i nya familjer när föräldrarna fallerar i sitt uppdrag omsorg och fostran som ett exempel på denna tanke om kompensation. Inte minst i Sverige är denna idé levande, trots att en hel del forskning visar att sådana omflyttningar kan vara riskfyllda. En liknande tanke om kompensation finns inom integrationsteori: då föräldrars migrationsprocess under den första tiden i ett nytt land innehåller perioder av förlorad självkänsla som följer på svag kompetens på den nya miljön. Deras barn behöver då andra vuxna. Ett nyligen inflyttat barn med tur har släktingar och vänner från hemlandet som kompenserar föräldrarnas kapitulation som vägledare och trygghet in i det nya samhället.

Att anställa barnens landsmän som hemspråklärare i skola och förskola, att anställa kulturtolkar eller kulturstödjare inom hälsovård, är andra idéer på samma tema även om det oftast varit språket som fått motivera behovet av sådana personalkategorier.

Barns motståndskraft mot svårigheter och återhämtning från symptom är efterfrågad kunskap men existerar hittills genom väldigt breda begrepp som visar sig i ögonblicksbilder som den ovan med barn som söker sig till andra vuxna än föräldrarna. Begrepp som beskriver psykologisk kompensation är resiliens (Helmen Borge, 2011), stödmekanismer (Garbarino, 2008), bemästrande (Gjærum, Grøholt & Sommerschild, 1999) skyddsfaktorer (Cederblad, 2003) m.fl.

Det är intressant att iaktta ett barns initiativ att söka ”ersättning” för uteblivet föräldrastöd hos andra vuxna. Det är de här barnen som syns mest. Men i själva verket var motsatsen vanligare, att bristen på stöd bara förblev en brist och ett tomrum. Barnet förblir fast i relationen till uppgivna föräldrar och vill därigenom visa sin lojalitet med familjen. Uppväxtmiljöer som inte ger tillräckligt stöd lämnar barnet osynligt, vilket var mer typiskt här än det utåtriktade och socialt aktiva barnet, dvs. det barn som syns.

Vem kan ge råd och hjälp till en förälder på bostadshotellet?

Många av föräldrarna på bostadshotellet har en svår livssituation med en problematik som ofta omfattar de grundläggande förutsättningarna för familjens existens. Problemen att få en bostad är, som vi sett, ett delproblem vid sidan av andra sociala problem, sådana som sammanhänger med flyktingskap och migration, med psykisk ohälsa, svartjobb till usel lön, evig sfi-undervisning utan att klara proven etc. När många vuxna med liknande problembild finns på samma plats kan man kanske tänka sig att de skall vara ett stöd för varandra. Men de var sällan det. Snarast var det ovanligt att de boende hade en kommunikation med varandra som innehöll råd och stöd fast behovet av stödjande kontakt och information kunde vara stort. I stället höll sig de flesta föräldrar för sig själva, tog bara kontakt med andra i frågor om den vardag som man delade praktiskt, som missade tvättstugotider, barn som lämnade ytterkläderna i kor-

ridoren eller ett smutsigt kök. Nedstämdhet var nog det begrepp som bäst karakteriserar stämningen i huset.

Kommunikation och vänskap inom och över etniska gränser är ett kunskapsfält som inte är särskilt beforskat. Vi ser att det som kallas mångkulturella förorter, oftast miljonprogramsområden, består av bostadskuber som innehåller familjer med ursprung i olika delar av världen. Men hur ser egentligen kontakten ut mellan invånarna i dessa kuber? Vad vi vet är förstås att familjer umgås mycket med släktingar och landsmän men hur ser umgänget ut över etniska gränser och vad karakteriserar den kommunikation som förekommer?

En liten studie av yngre skolbarns sociala kontakter såväl i skolan som på fritiden i ett mångkulturellt bostadsområde (Åkerlund, 2003), bekräftade att föräldrarna styrde barnens umgänge på fritiden mot samvaro med släktingar, med andra landsmän om släktingar saknades. Fanns inte personer från hemlandet tillgängliga så förekom umgänge över etniska gränser, med försök att ersätta den utvidgade familjen. Intressant är att barnens umgänge i skolan följde andra mönster, där förbleknade den etniska tillhörigheten som styrmedel för samvaro. Författaren skriver att när barnen fick välja själva avgjordes deras val av lekkamrater av andra omständigheter än kulturellt ursprung.

Det finns flera avhandlingar och rapporter (Kasselias Wiltgren, 2014, Liljeholm Hansson, 2014, Bäckman, 2009, m.fl.) som behandlar ungdomsgrupper med medlemmar av olika etnicitet i det mångkulturella samhället, från etnologers intresse av frågan om den mångkulturella förorten som hembygd, till sociologernas studier av den som hemvist för kriminella grupper, till lingvisternas kartläggningar av dess ursprung för nya språkliga uttryck. En generell slutsats om ungdomar i förorten är att de umgås i olika konstellationer, såväl med landsmän som över etniska gränser.

Bland de vuxna som själva migrerat är bakgrund och erfarenheter av olika livsmiljöer mer varierande. Upplever föräldrarna större olikhet och mindre samförstånd än barnen i det mångkulturella lokalsamhället och de därför vill styra den yngre generationens kommunikationsmönster?

Vi vet inte mycket om kommunikationen mellan vuxna grannar i det mångkulturella huset eller kvarteret, och vad de betyder för

varandra. Nedan beskrivs ett möte mellan två pappor som bor med sina familjer i samma korridor i hotellet. Mötet illustrerar ett typiskt exempel på missförstånd som uppstår ur både språkproblem och, kanske främst, en bristande tillit.

Ett möte med bristande tillit

De två papporna **Kidane** och **Abdulla** sitter i köket och pratar. De kommer från olika världsdelar men deras livssituation i exil i Sverige har överraskande stora likheter. Båda har många erfarenheter av myndighetskontakter som skapat frustration, det har varit svårt att förstå tjänstemännen de mött. De beskriver liknande svårigheter för sina fruar och barn och samma osäkerhet inför hur man avhjälper problemen och skapar sig ett nytt liv som man kan känna sig nöjd med.

Nu berättar Abdulla om sitt senaste möte med Arbetsförmedlingen. Han är förhoppningsfull eftersom arbetsförmedlaren givit ett halvt löfte om en plats på en kurs i svetsning. Under en tid efter ankomsten till Sverige trodde Abdulla fortfarande att han skulle kunna bli verksam inom sitt tidigare yrke i hemlandet, där han arbetade som lärare. Han har övergivit den tanken. Nu blir han litet förvånad när Kidane börjar ställa frågor om kontakten på Arbetsförmedlingen, inte minst för att han inte uppfattat samtalet om kursen som ett definitivt erbjudande. Vad berättade Abdulla för tjänstemannen för att få ett erbjudande om kursen? Vilka kvalifikationer måste man ha för att få delta? Abdulla försöker svara genom att berätta vad han sagt till arbetsförmedlaren, men har svårt att göra sig förstådd, genom bristande kunskaper i svenska men framför allt för att han inte förstår själv vad som kvalificerar honom för ett samtal om en plats på en svetsarkurs. Hans kompetens inom den nischen är obefintlig. Kidane verkar bli irriterad, reser sig och går sin väg. Abdulla undrar vad som händer. Han misstänker att Kidane anser att Abdulla inte vill dela med sig av sin kunskap om hur man gör för att få hjälp från Arbetsförmedlingen.

Den bristande ömsesidiga förståelsen blir en mur i kommunikationen mellan de två männen. Den som söker information om kursen känner den andres ointresse att dela med sig av sin nya kunskap. Det som skulle kunna bli till ett gemensamt kunskapssökande

späder i stället späder på misstänksamheten om att vara oprioriterad och missgynnad.

Men några möten mellan de vuxna hyresgästerna på bostadshotellet blev undantag och i stället exempel på hjälpsamhet. Det fanns några föräldrar som andra gärna vände sig till för att få råd.

Fardin vänder sig till **Simon** och berättar om sin 2-åring som känns varm och har en hemsk hosta. Flickan har varit sjuk en hel vecka och nu undrar Fardin om han ska ta flickan till sjukhus. Simon förklarar hur sjukvården fungerar och hjälper till att ta fram adresser till vårdcentral och en barnläkarmottagning i närliggande förort.

När **Liah**, i stor frustration över sina barns bråk i det lilla rummet som var familjens bostad, vände sig till **Zahra** och förtvivlad frågade vad man kan göra åt bostadsfrågan förklarar Zahra att föräldrarna kan ta kontakt med socialtjänsten i den kommun där de är klienter och ansöka om hjälp för barnen. Men inte med försörjningsstöd utan med den enhet som utreder barn. Då kommer familjen att få en utredning av barnens situation.

När det framkom att några föräldrars kompetens på det svenska samhället var större än andras så användes de genast som rådgivare. Inte sällan rörde det sig om samma föräldrar som barnen vände sig till som ”lekledare” och trygga vuxna. Sådana situationer som beskrivits i det förra avsnittet.

Barns och ungdomars samvaro på hotellet

Det yngre barnets lek

De yngre barnen hittade lekmöjligheter trots en barnmiljö som nog måste ses som tämligen stimulansfattig. Det kan ha att göra med att många föräldrar lämnade barnen ganska fria både inom- och utomhus i hotellmiljön. De rörde sig rätt fritt tillsammans med andra små barn i korridoren och när vädret tillät gick de ut, i äldre syskons eller bara i kompisars sällskap på utomhusplatsen, terrassen, som utgjordes av ett garagetak. Snarast var det så att en del föräldrar kritiserade andra för att släppa ut sina små barn på en farlig plats, och därmed låta andra föräldrar ta ansvar för dem. Det var

svårt att veta om de kritiserade föräldrarna var vana vid att lämna ansvaret för barnen till andra, utan att man kom överens om detta arrangemang, eller om föräldrarna inte orkade sätta gränser för sina små barns rörelsefrihet, och helt enkelt tappade kontrollen. Det är inte lätt att hålla barnen kvar i det lilla rummet.

När de flesta familjer kom i gång på morgonen för att göra sig i ordning för dagens program var dock några rumsdörrar i korridoren oftast stängda. Samma dörrar stängdes för natten tidigt på kvällarna. En del föräldrar sa att de kände sig omotiverade att stiga upp ur sängen eftersom de inte hade något att gå till på dagen. Att gå upp "bara" för att ta barnen till förskolan räckte inte längre som motivation. Skolbarnen får lära sig att klara sig själva på morgonen. De här föräldrarna var arbetslösa, väntade på någon kursstart, väntade på ett möte på Arbetsförmedlingen eller liknande. Det finns i tidigare erfarenheter av långvarig väntan, på att livet ska börja, att när föräldrarnas tillvaro börjar kännetecknas av förlorade förhoppningar sover man en större del av dygnet, också de små barnen (Nyberg, 1993). Bland familjerna i den här hotellkorridoren fanns exempel på familjer i den situationen.

Ungdomens förhållningssätt: det riktiga livet ska levas senare, i en annan tid och på en annan plats...

Knappast några av ungdomarna på hotellet gick i samma skola. Inga av dem besökte skolkamrater i deras hem. Inga av ungdomarna tog hem skolkamrater till sig. De flesta av ungdomarna försökte läsa sina läxor på rummet, men blev ofta störda av allt annat som pågick omkring. Några föräldrar på hotellet gav rådet till ungdomarna att söka sig till bibliotek eller vara kvar i skolan för att få skolarbetet gjort i en miljö där man kan koncentrera sig. Annars stödde inte föräldrarna sina ungdomar att lämna huset på kvällarna för olika aktiviteter, vilket nog mest hängde samman med att omgivningen inte kändes bekant och trygg.

Liksom tidigare kommenterats om föräldrarna kunde man kanske förvänta sig att vänskap inom ungdomsgruppen skulle utvecklas utifrån en liknande utsatt situation, då man själv uppfattar sig som utanför och resurssvag. Men som med föräldrarna var det få vänskaper som utvecklades. Det tycks som om ungdomarna uppfattade att dra sig undan med sin familj var att visa lojalitet med föräldrar-

na. Det nuvarande livet var ett vacuum, det riktiga livet fanns i framtiden under andra förutsättningar. Det här livet existerar vid sidan om det samhälle man flyttat till. Några men få ungdomar ställde sina föräldrar till svars för familjens dåliga livsvillkor.

I intervjuerna blev det tydligt att ungdomarna tar på sig föräldrarnas tunga känslor inför boendesituationen, och de saknar hemkänsla i boendet. Under det varmare halvåret vistades även en del av ungdomarna på uteplatsen, för övrigt var de på rummet mesta tiden. För ungdomarna står familjens fattigdom fram i jämförelse med skolkamraternas helt annorlunda materiella resurser. Familjens boendesituation får betydelse för ungdomarnas självkänsla och en växande tveksamhet inför att kunna skapa en bra framtid. Flera ungdomar talade om släktingar som flytt till andra länder än Sverige, vilket inspirerade dem att själva fundera på att flytta vidare.

Vardagens kollektiva moment – en traditionell utmaning

Att hyresgäster tillsammans ska lösa uppgifter som hör till boendet, eller att behöva ha vissa uppgifter knutna till gemensamma arenor, är kanske inte så beforskat men desto mer diskuterat inom planering av boende och bostäder. Det kan handla om att sköta städning gemensamt i ett hus, att ha en gemensam fritidslokal, eller den kanske mest uppmärksammade frågan: den gemensamma tvättstugan. De konflikter som traditionellt hör till tvättstugan brukar finnas med i tvärkulturella studier från våra miljonprogramområden. Bostadshotellet i den här lilla studien är inget undantag från de kollektiva lösningarna som konfliktrisk, särskilt som man också hade köken gemensamma, vilka familjerna behöver använda betydligt mer av dygnets tider än en tvättstuga.

Ungdom i köket – till de vuxnas förtret

Två flickor från familjen som bor i rummet närmast köket sitter vid köksbordet och tittar på film i en mobiltelefon. Då deras mamma också har en livlig treåring att sköta, och hon antagligen tycker att döttrarna åldersmässigt bör kunna bidra i hushållsarbetet skickar hon ut dem i köket att sköta familjens matlagning. Nu har de lagat kyckling med ris, och spåren efter deras arbete är många. De vuxna som passerar köket eller kommer in för att hämta något sänder irri-

terade blickar mot högen med disk och håller demonstrativt för näsan för att visa att kryddningen av maten inte luktar angenämt. Grannarna i korridoren har under en tid irriterat sig över att de här föräldrarna lämnar till döttrarna att sköta matlagningen utan att de vuxna fungerar som arbetsledare och ser till att flickorna gör rent efter sig, inom rimlig tid. Olika ”kryddkulturer” från olika håll i världen är ett ständigt problem, och gör att de boende ofta tycker att det luktar äckligt i köket.

Men nu kommer en granne till flickorna in i köket och öppnar ett fönster. Han slår sig ner bredvid dem och kommenterar att hans pojke just kommit in på rummet och sagt att det inte går att vara i köket. Den här pappan börjar prata med flickorna om hur man ska bete sig i ett kök som är gemensamt, pratar om att diska, plocka undan och städa. Flickorna ser förvånade ut och en av dem försöker svara att de ska diska senare, varpå deras granne övergår till att prata om hänsyn och respekt för andra.

Den här pappan tar på sig en pedagogisk uppgift att informera om lämpligt uppträdande i de kollektiva sammanhangen. Han visar ingen tveksamhet inför att ”lägga sig i” en annan familjs förehanden och flickorna visar honom respekt inför hans korrigerande ton, reser sig från bordet och börjar plocka undan. Det verkar inte som om deras mamma har något emot att barnen får en lektion i hänsyn och ansvar från en annan vuxen heller. Hon tycker att det är bra att han säger till, ”de behöver lära sig hur man gör”.

Tvättstugan som konflikt – även en tom och tyst tvättmaskin kan vara upptagen

”Jag måste erkänna att det svåraste för mig var att lära in att också en tom och tyst tvättmaskin kan vara upptagen”, säger Darina som har flera förskolebarn och behöver tvätta ofta. Hon fortsätter berätta att regeln att boka tvättstugan på en blankett som sitter på dörren var svår att följa i praktiken. Liksom många andra hade hon flera gånger börjat använda en tvättmaskin som var avstängd. Utan att beakta bokningslistan innan hon gick in i tvättstugan, med stor konflikt med grannar som följde. För det är så hon menar: tvättstugan är upptagen därför att den är bokad, inte för att den just nu används eller för att maskinerna är i gång. Ett av de många mysterier som vardagslivet i Sverige kräver att man sätter sig in i.

Som nämnts är skillnaderna mellan regler och praktik ett konfliktområde i de flesta typer av boenden, mer eller mindre. I det här bostadshotellet kom familjer med olika regler och vanor från hela världen att skava mot varandra på en väldigt liten yta. Enstaka vuxna tog ibland på sig en korrigerande uppgift. Men generellt saknades strategier att lösa problem gemensamt genom att kommunicera. Vanligare var att den praktiska situationen generaliserades till en negativ bild av boendet. På samma sätt som den stora närheten till andra också blev till känslor av ett personligt misslyckande inför att inte kunna skaffa sin familj bättre villkor. Det verkar som om konflikterna och irritationen ofta blev större än befogat utifrån vad som faktiskt hände. Reaktionerna grannarna emellan föreföll ibland starkare än i det ”vanliga” bostadsområdet, och i det ”vanliga mångkulturella” bostadsområdet. En tolkning av de starka reaktionerna på varandras klavertramp är att det handlade om en förhöjd känslighet och lättkränkthet när man känner sig deprimerad och nedstämd.

Ändå kunde några föräldrar, som senare fick stadigvarande boende, till sin egen förvåning erfaras att de kunde känna sig ensamma innanför sin nya stängda ytterdörr som öppnades så mycket mer sällan än dörren i det tidigare korridorboendet. Liksom de blev förvånade över att barnen klagade över att inga barn lekte utanför deras dörr längre och inga barn fanns ute på gården i det boende som man tidigare bara drömt om. Något föräldrarna berättade om med en viss humoristisk ton.

Bostadshotellet som boendemiljö i sammandrag

Utifrån observationer av och kontakt med familjerna i en korridor på bostadshotellet är det gemensamma för familjemedlemmarna att de måste handskas med en boendemiljö som har negativa förtecknen, både för dem själva och för det omgivande samhället. Ingen som är tillräckligt gammal för att kunna uttrycka sig ser något försonande och positivt i denna miljö, som familjerna inte heller valt själva att leva i. Bostadshotellet är en nödlösning. Hypoteser om att närheten mellan familjerna som konsekvens av delad yta för vardagens uppgifter skulle leda till upplevelser av stöd och solidaritet kommer på skam. I stället är det bristande tillit som dominerar bilden av kontakterna familjerna emellan. Men familjemedlemmarna

handskas olika med situationen. Mot föräldrarnas nedstämdhet kan ställas de små barnens förmåga att ta sig handlingsutrymme av det som kan bli en lekyta och att bejaka kontakten med jämnåriga och med vuxna utanför familjen som är tillgängliga. Även om barnens initiativ och påhittighet ofta möttes av de vuxnas irritation över att de störde.

De äldre barnen och ungdomarna undgick inte insikten i att de tvingades leva som en minoritet utanför många sammanhang som var självklara för andra ungdomar i samhället. I majoritetssamhället fanns inget intresse för deras, eller deras föräldrars, historia och bakgrund. Ungdomarna bar på en ambivalens mot föräldrarna, vilken kunde ta sig uttryck i kritik mot dem, men samtidigt skamkänslor inför att inte vara lojala och ta ansvar för familjens situation. Flera ungdomar uttryckte att deras liv kommer att börja på annan plats och i en annan tid. Livet visade sig heller inte börja med ett uppehållstillstånd, till vilket många satt sitt hopp. Den negativa självsynen omintetgjorde också intresse för de andra ungdomarna på hotellet. Det blev ingen ”ungdomsgrupp” som kunde utvecklas till en motvikt mot att låta sig inbegripas i föräldrarnas nedstämdhet och kamp med en tung vardag.

Insynen i andra familjers vardagsliv som blev stor i hotellets korridor blev heller ingen resurs i tillvaron trots att den praktiskt kunde påminna om erfarenheten av livet i en utvidgad familj, en erfarenhet från hemlandet som var vanlig bland de här familjerna.

Livsvillkor som samexisterar med långvarig bostadslöshet

I genomgången av familjer med bostadsproblem framkommer några förhållanden i familjerna som samexisterar med, eller orsakas av, bostadslösheten. De som är relevanta här är de materiella/ekonomiska, föräldrarnas arbetsliv, familjemedlemmarnas hälsa och deras sociala liv. Dessa livsvillkor utgör rubrikerna i detta avsnitt och får sammanfatta konsekvenserna av bostadslösheten som den tagit sig uttryck för de här familjerna. Flera finns säkert.

Den sekundära bostadsmarknaden – med få försonande drag

De exempel på boenden som exemplifierades i det här materialet var bostadshotell, ”vanligt” hotell (s.k. lågprisdito), vandrarhem, härbärge, 2:a-handslägenhet med kort kontrakt på några månader, 2:a-handslägenhet utan kontrakt, inneboende i ett rum, boende hos släktingar, bilen som bostad, lånad husvagn uppställd på plats som inte är avsedd för boende.

Sett normativt är det svårt att hitta några positiva konsekvenser av tillståndet bostadslöshet. Det är en allvarlig brist och komplikation i vardagslivet.

Resonemanget kan dock modifieras till en del utifrån barnets perspektiv. Flera av de boendalternativ som listats ovan innebär ett mer kollektivt boende än då en kärnfamilj bor i hus eller lägenhet själva. Barn som lever med föräldrar vars föräldraförmåga är allvarligt nedsatt kan gynnas av ett kollektivt boende med andra närstående som inte lever i en kris (Nyberg, 1993). Det gäller såväl barn på flykt vars föräldrar till exempel utvecklar en allvarlig nedstämdhet som reaktion på en långdragen asylprocess, eller barn vars föräldrar lägger besvikelsen på varandra för att inte kunna ordna hyggliga levnadsvillkor för sin familj. Små barn söker sig då gärna till andra som känns tillgängliga för dem, vilket gynnar deras utveckling (Rich Harris, 2001). I samtal med större barn kan de ibland hänvisa till att familjen under den bostadslösa perioden

tvingades till en gemensam mobilisering för att klara av situationen. ”Min mamma säger att vi måste klara av det här tillsammans”, berättar David och menar att varje familjemedlem, även barnen, tar ansvar och bidrar till familjens överlevnad efter sin förmåga. Det kan gynna en känsla av familjesammanhållning när den unga generationen får uppskattning av de vuxna för sitt ansvarstagande. Men det är mer ett försök att överleva och hitta *något* positivt i en situation som innebär stora påfrestningar än något som genuint gynnar det växande barnet. Sådana situationer associerar mest till *kompensatoriska strategier*. Och även om en del barn finner sig väl tillrätta i en mer kollektiv boendeform styr lojaliteten med föräldrarna som de hör är negativa till familjens aktuella tillvaro.

Föreställningen om att familjens situation är extremt negativ handlar om att den inte ingår i omgivningens norm för ett bra liv. Att uppfatta sig mindre privilegierad än andra familjer i lokalsamhället är en känslig fråga. Benägenheten att jämföra ligger djupt förankrad, inte minst hos barn. Den materiella fattigdomen är också, som vi sett, ofta bostadslöshetens följeslagare – det är betydligt mer än en bostad familjen inte har råd med.

Praktiska och ekonomiska aspekter av bostadslösheten

De frekventa flyttningarna på grund av kortvariga bostadslösningar gör det svårt att planera långsiktigt. Vid varje flyttning får föräldrarna välja mellan att barnen går kvar på förskola/skola i ett område där man bodde tidigare – alternativt måste barnen byta institution med flyttningen. Fritidsaktiviteter blir omöjliga att fortsätta med. De förlorar möjligheten till långvariga relationer till jämnåriga, för dessa relationer är den fysiska närheten nödvändig. Även om barnen går kvar i förskola/skola när familjen flyttar försvåras umgänget med jämnåriga. Även föräldrarna får längre resor till kurser och arbete, och deras grannkontakter saknar kontinuitet.

Vissa av boendeformerna som är vanliga för bostadslösa familjer, som bostadshotell, inneboende hos andra familjer, innebär ett mer kollektivt boende än egen lägenhet eller eget hus. Man delar mer, som tvättmaskin, kök, badrum. Det är svårt att sätta gränser för barnens lek, särskilt om föräldrarna vill hålla isär de olika familjernas barngrupper i bostaden. Trångboddheten gör barnen benägna att öppna dörren till korridoren, eller till hyresvärdens boyta. Det

kollektiva inslaget ställer krav på lojalitet och acceptans mellan de vuxna speciellt. Även om livet i hemlandet varit mer kollektivt, för det har det nog i många fall, så blir det lika påfrestande som för personer med vana vid individuella boendelösningar eftersom kollektivet rör nya personsammanhang, utanför det egna valet. Att byta familj är svårt, en erfarenhet vi har från familjehemsområdet för barn och unga. Att vara nyanländ, med kollektiviteten erfarenhetsmässigt nära i tid, verkar inte vaccinera mot problem i de nya kollektiv man placeras i.

Trångboddheten är, som redan nämnts, en vanlig konsekvens av att bli hänvisad till den sekundära bostadsmarknaden. De små barnen får känna av restriktioner för sin motoriska rörlighet genom begränsade lekytor eller genom föräldrarnas tillsägelser att de skall hålla sig stilla. De större barnen har ofta ingen plats för egna saker och saknar möjlighet till lek med konstruktioner som tar plats. Deras tillvaro kan karakteriseras som brist på tillräcklig stimulans. Ungdomarna klagar över studieproblem för att inga lugna vrår finns för aktiviteter som kräver koncentration. De känner sig också isolerade då de aldrig kan läsa sina läxor tillsammans med kompisar. Att ta hem andra ungdomar är oftast helt uteslutet.

Det är frustrerande med dåligt utrymme såväl för motorisk som mental aktivitet. Barnet reagerar initialt med utagerande, utbrott och trots, vilket senare övergår i passivitet och nedstämdhet.

Vid förändringsbehov av familjekonstellationen, inte minst då föräldrarna planerar att separera, ger bostadsproblemen en inlåsnings-effekt. Ingen kan lämna relationen, vilket är särskilt kritiskt för kvinnor och barn när kontakten mellan föräldrarna är konfliktfylld och våldsam (Nilsson & Lövkrona, 2015). Som tidigare nämnts innebär flyttning till de skyddade boenden som finns att kvinnan lätt förlorar det boende familjen haft gemensamt. Det blir mannen som bor kvar.

Sociala och känslomässiga aspekter av bostadslösheten

Små barn blir lätt bråkiga i miljöer som komprimerar handlingsutrymmet och större barn klagar på utrymmet, inte sällan ganska högljutt. På så sätt påminns föräldrar av irriterade små och stora barn

ständigt om sin inkompetens att ordna tillvaron på ett acceptabelt sätt för sin familj.

Att leva under ständigt hot om uppsägning gör den bostadslösa föräldern orolig för att med kort varsel ställas på gatan. Erfarenheten visar att det är vanligt att också löften om kortvariga lösningar på bostadsproblemet inte infrias – plötsligt visar det sig, exempelvis, att en förstahandshyresgäst inte betalt hyran för den lägenhet man fått löfte om att bo i ”så länge man behöver”. Familjen blir överraskad och bestört över att omedelbart tvingas lämna bostaden. För barnen som inte förstår vad som händer blir konsekvenserna otrygghet.

Barnet lever med ständigt bekymrade och nedstämda vuxna – en vuxens frånvaro trots dennes fysiska närvaro. Även spädbarn möter sådana vuxna med initiala försök till att få uppmärksamhet. När det misslyckas gråter barnet men reaktionen vänds till passivitet med tiden när uppmärksamheten från vuxenvärlden ändå uteblir.

”Det syns ganska bra att man saknar det nödvändigaste”, säger en 10-årig pojke som bor i ett av rummen på tolv kvadratmeter på ett bostadshotell med föräldrar och lillebror. I 4-5-årsåldern växer förmågan till jämförelse i normativ betydelse: man börjar formulera sig kring vad man själv har och vad andra har mer eller bättre. Barnet utan egen bostad, med få tillhörigheter och ett ständigt nej från föräldrarna när man önskar sig något, stärks i sin upplevelse av att befinna sig i underläge i förhållande till andra barn. Barnet växer gradvis in i en dålig självsyn.

Föräldrarnas relation störs allvarligt av all irritation över den pressade praktiska situationen. Missnöjda vuxna med låg självkänsla för att man misslyckas med att skapa en grundläggande trygghet för familjen – då växer risken för en separation mellan föräldrarna. Ofta stannar barnen med mamma. När levnadsvillkoren då blir än torftigare uppstår en ny risk – att mamman alltför snabbt flyttar samman med en ny man utan att känna honom tillräckligt. För att hon hoppas att han skall ge den trygghet hon söker för sig och sina barn. Men oplanerade sammanflyttningar leder ofta till problem mellan barn och den nya vuxna i familjen.

Vem får hjälp och vilken hjälp får man?

Kuratoren på familjecentralen har en förebyggande och uppsökande yrkesroll. Tanken är att kuratorns uppdrag i förhållande till den enskilda familjen ska innehålla en bedömning av stödbehovet. Mycket ofta är dock familjecentralens kurator den enda kontakten en familj får även om behoven är större än kuratorns resurser, något som konstaterades redan i den tidigare studien av familjestödet (Engqvist, Nyberg & Puga, 2011). Ibland tar kuratorn i och sätter ner foten för att få till den hjälp en familj behöver akut. Exempel är den nyblivna mamman Cecilia, som tvingades tillbringa dagarna utomhus med sitt för tidigt födda barn. Fastän hösten förde med sig allt kallare väder medgavs härbärgesboende för bara en natt i taget. Ett annat exempel är kuratorns mobilisering av Marias mamma, som själv hade svårt att se allvaret i dotterns depression och relationskris som satte spår i omsorgsförmågan om dottern. Kuratorn tog både Maria och hennes mamma till psykiatriakuten på sjukhus trots att mottagningen svarade i telefon att inga tider fanns. Det handlar om familjer som kuratorn känner väl i kraft av en långvarig kontakt.

Ibland fångas en förälder upp utan att kuratorn har agerat akut praktiskt. Det kunde vara en mamma som Noushin (sid. 24), med en 3-årig flicka och en 6-årig pojke i förskoleklass, som fick hjälp genom en skolkurator. Ibland sker mera kraftfulla insatser från den arbetsenhet som man kanske lägger de största förväntningarna på, nämligen kommunens barnenhet.

Men det är svårt att finna någon röd tråd i vilken familj som får en anknytning till en "hjälpare" och inte minst varför just denna familj får ett adekvat stöd. De flesta familjer får en låg nivå på insatser trots ett stort hjälpbehov. Handlar det om slumpen? Om personkemi? Det tycks som om en del föräldrar har en speciell förmåga att engagera andra i sin situation, medan andra föräldrar, lika hjälpbehövande, lämnar tjänstemannen rätt oberörd och inget stöd erbjuds.

Ofta blir kvinnan huvudpersonen i förhållande till hjälparna, ibland har hon ett nytt förhållande som för henne blir en alternativ handlingsplan för att få stöd och hjälp. Men den nya mannen vill inte, eller faktiskt: får inte, störa relationen till den offentliga hjälpen. Det är den kvinnan sätter sin största tillit till.

Flera av mammorna i familjerna använder öppna förskolan som en fristad, där kan man ”känna sig normal fast allt omkring är onormalt”. Flera kvinnor menar att de kan glömma problemen för några timmar när barnen har det bra.

En del barn i studien saknar förskoleplats. Det är en fråga som ligger nära till hands för kuratorerna vid familjecentralen att ta sig an, aktivitet och struktur på vardagen är viktigt för barn som lever i kaos eller kris. Liksom skola och fritidsaktiviteter fungerar som vaccination mot nedstämdhet och koncentrationssvårigheter för äldre barn.

Behovet av kompenserande levnadsvillkor på sikt

Tillståndet att sakna en egen bostad ger barn problem och symtom, och en självsyn som interfererar med kreativitet och resurser. En förälder i denna situation är bekymrad och utvecklar en självuppfattning med inkompetens som stark ingrediens. Hur lång tid problemet består har betydelse för hur mycket uppgivenhet som individens bild av både nutid som framtid kryddas med.

För att självbilden ska förändras så att tillgången till de personliga resurserna återställs alternativt utvecklas hos barn och föräldrar är det nödvändigt med kompenserande levnadsvillkor. En viktig kompensation kan vara ett stort och stödjande nätverk för familjen. Andra vuxna än föräldrarna är en viktig kompensation för barn.

Barns bostadslöshet – en byggsten i en växande ojämlikhet

Den sekundära bostadsmarknaden för barn – ett problem som ökar

I den här studien har långvarig bostadslöshet för barnfamiljer undersökts genom att granska några av dess konsekvenser för barns och föräldrars vardagsliv. Studien har en induktiv karaktär eftersom barns bostadslöshet är en tämligen ny företeelse i Sverige, men ett problem som ökar snabbt, både vad gäller antalet drabbade familjer och tiden de förblir bostadslösa. Samtidigt ökar också toleransen hos berörda professioner inom det svenska välfärdssystemet för att den sekundära bostadsmarknaden blir en uppväxtmiljö för alltfler barn och ungdomar, från att tidigare i stort sett uteslutande varit en livsmiljö för vuxna med sociala problem. I detta sista avsnitt av rapporten sammanfattas erfarenheterna av studien i några rubriker som samtidigt är förslag till fortsatt forskning på området bostadslöshet för barnfamiljer.

Materialet i studien utgjordes av familjers livsberättelser i dialog med kurator vid familjecentralen i långvariga kontakter, observationer av familjelivet på ett bostadshotell och intervjuer med ungdomar i familjerna på bostadshotellet.

Mötet med familjerna skedde alltså på två arenor, en familjecentral och ett bostadshotell, båda belägna i en stor mångkulturell förort i stockholmsområdet.

Vilka familjer blir bostadslösa?

De bostadslösa familjernas bakgrund kunde kategoriseras i fem grupper: Nyanlända flyktingfamiljer, EU-medborgare, immigranter från nationer utanför EU, andra eller tredje generationens immigranter/flyktingar, svenska familjer med sociala problem.

Eftersom flyktinginvandringen varit stor de senaste åren i samband med händelseutvecklingen i flera större arabiska stater, stannar uppmärksamheten lätt på resursfrågorna för asylsökande och nyanlända. Men kategoriseringen av bostadslösa familjer ovan säger

också att det finns andra livsvillkor som behöver fokuseras i forskningen. Det handlar om familjer som kan passera gränser som EU-medborgare men ändå på längre sikt hamnar i ett utanförskap i samhället och vars barn vi fortfarande har ganska liten kunskap om.

I vilken utsträckning tar de del av det pedagogiska utbudet, med sin flytande bostadssituation, och vilka konsekvenser får deras situation för hälsa och utveckling? Inte minst behöver de barn uppmärksammas vars föräldrar flyttade till Sverige för länge sedan men trots det växt upp under förhållanden som gjort dem dåligt rustade att klara de samhällskontakter som behövs för att få sina rättigheter tillgodosedda och en tillvaro de är nöjda med. Det svenska samhället blir ett snabbtåg som rusar förbi som de aldrig hinner hoppa på. Vad fattades dessa familjer från den första tiden i Sverige eftersom föräldrarna aldrig tog kommandot i sina familjer?

De svenska familjerna med sociala problem, till sist, är till viss del beforskade. Men även här är kulturanalytiskt inspirerade studier till hjälp för att utreda hur en långvarig kompetensbrist på att få tillgång till de samhällsresurser som behövs för att få en tillvaro utan kriser och personliga bakslag. Hur gör man för att klara sig och sina barn bättre?

Den negativa bilden av vardagen som bostadslös

När man ska sammanfatta vad det betyder för en familj att utestängas från ett vanligt vardagsliv genom att vara hänvisad till den sekundära bostadsmarknaden återkommer frågan om hur en bra, eller tillräckligt bra (good-enough), uppväxtmiljö ser ut för ett barn. Det är lättare att definiera förhållanden som uppenbart är olämpliga för ett barn att leva i. Mycket av forskningen om barn tar ju också avstamp i ett problemseende på fenomenen i barnvärlden. Det har också genomsyrat denna rapport, med utgångspunkt i att se majoritetssamhällets vanligaste uppväxtvillkor som positiv norm, mer eller mindre motvilligt. Några studier i ämnet uppväxtmiljö har tidigare nämnts, med mer eller mindre normativ underton och frågeställningar.

De speciella regler som hör till boendena inom den sekundära bostadsmarknaden som besöksförbud, visst antal nycklar per bostadstillåtna, kameraövervakning i de större boendena, mycket korta

uppsägningstider i andrahandskontrakt på lägenheter etc., skapar lätt en upplevelse av att man bor i ett kollektiv i underläge gentemot husägare och socialtjänstens bostadsförmedlare. I den här rapporten dominerar beskrivningar av ett vardagsliv med negativa förtecken i bostadshotellet, där den ömsesidiga närhet och det stöd saknas som skulle kunna utvecklas i en livssituation med problem som till stor del är gemensamma. En tolkning är att kombinationen av *tvång och stigmatisering* förklarar att ingen sådan utveckling sker. Ingen identifiering med andra utvecklas när den bara skulle stärka upplevelsen av misslyckande och fattigdom. En jämförelse kan ses bland familjecentralens besökande familjer, där mammor i stället identifierar sig med andra besökare eftersom de (tillfälligt) ”känner sig som vanliga föräldrar” när de till exempel deltar i öppna förskolans verksamhet på familjecentralen.

Du måste inte ha det som alla andra – men måste få höra att du är värd att ha det

Det finns nog anledning att bekymra sig över de ungdomar som finns i de här miljöerna. I den åldersgruppen finns en känslighet för att de skillnader man ser, sämre tillgång till aktiviteter och sämre materiella resurser, i jämförelse med ungdomar i egen bostad. Jämförelsen dominerar självsynen och främjar stigmatisering. Upplevelsen att tillhöra en oprioriterad grupp, inledningsvis en källa till ilska och frustration, internaliseras på sikt till att uppfatta sig själv som värd mindre än andra. Problem på andra områden som brist på jämnåriga vänner, ett minskat familjeumgänge, en omvänd barnföräldradominans när ungdomarna blir både tolkar och kulturtolkar för sina föräldrar, kraven på stöd och solidaritet med nedstämnda och passiviserade föräldrar, skuld känslor efter konfrontationer med föräldrarna, stöder en känsla av övergivenhet. Omsorgen slutar vid familjen, några skyddande cirklar utanför den finns inte.

Konsekvenserna av en livssituation med sådana strama ramar är ett viktigt forskningsfält. Det är likaså frågan om ungdomarna kan, och i så fall hur, använda den kompetens och erfarenhet som deras annorlunda livsmiljö ger, och vända den till en konstruktiv kraft. Förmår de undvika, och i så fall hur, att tradera sitt utanförskap till nästa generation?

Med en blick på forskningen om ungdomsmiljöerna i de mångkulturella bostadsområdena, som tidigare refererats, kan beskrivningarna av resursstarka och positivt identifierade ungdomar kännas främmande i relation till de ungdomar som finns i de miljöer som den här lilla studien omfattar. För att förstå deras livssituation bättre behöver forskarna ta sig an frågan om hur sådana skillnader kan uppstå i presentationen av ungdomsgruppen.

Att leva med pauser i lek och aktivitet – när begränsningarna tar över

De yngre barnen reflekterar ju inte, som sina äldre syskon, över jämförelser mellan egna och andras resurser och möjligheter. För de yngre barnen blir tillvaron mer präglad av fysisk begränsning. Det initiativrika barnet möter irritation hos vuxna som tappar sitt tålamod, möter tillsägelser om att begränsa sin lek ljud- och rörelsemässigt, saknar material för sin lek när vuxna inte vill vistas ute med barnet och har bara motvilliga lekkamrater i fel åldrar. Leken avstannar och tillvaron fragmentariseras genom att barnet börjar om och börjar om, med så småningom allt längre pauser med passivitet. När det lilla barnet studeras i relation till en komplicerad familjerektion är det inte ovanligt att dess uttryck för svårigheter kallas *osynliga*. Små barn leker länge även under tämligen förhindrande omständigheter. Men när de vuxnas problem står i förgrunden finner ofta barnet att följsamheten är den bästa strategin för egen del och uppgivenheten tar över. Barnet klarar sig självt och stör inte föräldrarna (Nyberg, 1998).

Inläsningseffekten vid familjekonflikter och våld

Redan i den tidigare studien av kuratorernas familjearbete vid den aktuella familjecentralen framkom att konflikter och problem i relationen mellan föräldrarna var det vanligaste problemet bland familjerna som kuratorn hade kontakt med (Engqvist, Nyberg & Puga, 2011). I ökad utsträckning är det så nu att när familjer splittas på grund av konflikter och våld så blir fler barn bostadslösa. Med det arbetssätt som används är det vanligaste mönstret att barn och mamma flyttar från lägenheten och får allt svårare att få en ny bostad när socialtjänstens akuta insatser, som skyddat boende, är

över. I en avhandling om samhällets stöd till kvinnor som utsätts för våld i sitt hem konstaterar Ekström (2016) att stödet till dessa kvinnor, och därmed också till deras barn, blir mycket olika i olika kommuner. Det beror på flera faktorer, som hur kvinnans behov tolkas, socialarbetares handlingsutrymme, konstruktioner av de krav och trösklar som formuleras för att kvinnor ska få stöd etc. Finns inte adekvata insatser hos socialtjänsten i ett speciellt fall så blir det heller inget stöd. Avhandlingens slutsatser måste ses som något överraskande med avseende på de krav på prioritering av arbetet med familjevåld som råder inom socialtjänsten för närvarande. Arbetsmetoderna med målgruppen, inte minst barnen i våldsamma familjer, behöver därför problematiseras.

Traumats långvariga konsekvenser för den personliga agensen

En stor grupp av de utlandsfödda familjerna har traumatiska erfarenheter i sitt bagage. Denna numera nästan rutinmässiga kommentar till flyktingskapet analyseras sällan till sitt innehåll och sina konsekvenser. Ett visst samförstånd råder dock kring att traumaerfarenheter sätter ned den personliga agensen. Agensförluster är betydelsefulla när man ska ordna sitt liv praktiskt, inte minst på områden där man kan möta motstånd, som att få en utbildning, att söka arbete och, inte minst, att skaffa en bostad. Men det är sällan som det teoretiska begreppet agensförlust konkretiseras i förmåga att praktiskt organisera livet.

En liten del traumatiserade barn och föräldrar får behandling för sina svårigheter inom de specialmottagningar som finns inom psykiatri, men de flesta måste hitta egna strategier att leva med traumats konsekvenser. Det är dags att se närmare *på vilket sätt* traumat sätter långvariga spår i förmågan att bemästra vardagslivets krav.

Aleksijevitj (2015, 2012) är en författare som tagit sig an frågan genom intervjuer med vuxna som berättar om sina erfarenheter av ett liv i krig under barndomen. Hennes texter sammanfattar illustrativt vanliga personliga konsekvenser av krigstrauman i ett långsiktigt perspektiv. Vi använder oss av Aleksijevitjs omfattande redovisning av den existentiella problematik som krigsminnen kan ge. Här får några citat illustrera den förlamning som traumat kan med-

föra inom några livsområden som är särskilt agensrelaterade. Ålder anger hur gamla de intervjuade var när kriget utbröt.

- *Svårigheter att känna livsglädje, synen på den egna personen som en dyster och nedstämd person: kan man hoppas på en värld som tillåter krig?*
 - Jag växte upp dyster och misstrogen, jag är svår att tas med. Nu vill jag fråga: Såg Gud verkligen allt detta? Och vad tänkte han... (Jura, 8 år)
 - Att glädja sig åt blommor... spirande gräs... att bara glädja sig... det lärde jag mig inte i första taget... Efter kriget tog det flera årtionden... (Anja, 12 år)

- *Sorgen efter förluster och separationer av närstående: 80-åriga Olga om sitt livslånga sökande efter sin son som försvann spårlöst i det belägrade Leningrad 1942. Hon säger att hon kommer att fortsätta söka tills hon dör:*
 - Men jag skulle vilja glömma. – Jag skulle vilja leva åtminstone en dag utan kriget. Utan våra minnen av det... En sådan dag skulle jag åtminstone vilja ha...

- *Vardagslivets tvångsmässiga associationer till de traumaskapande erfarenheterna som envist följer med, s.k. flashbacks:*
 - Snälla nån, det har redan gått fyrtio år, men hemma hos mig finner du ingenting som är rött. Sedan kriget hatar jag den röda färgen! (Anna, 17 år)
 - Ofta begravde man folk i skogen, under träden... under ekarna eller björkarna... Jag kan fortfarande inte gå i skogen. Särskilt inte om där växer gamla ekar eller björkar... Jag klarar inte av att vara där... (Zina, 12 år)

- *Orden förmår inte illustrera den känslomässiga dramatik som fått så långvariga konsekvenser:*
 - Nu har jag berättat ... Men är detta verkligen allt? Allt som blev kvar av någonting så förfärligt? Några dussin ord... (Leonid, 6 år)
 - Det känns som om det är väldigt lite som jag har kunnat berätta för er. Och jag som ändå var med om så mycket! Jag kommer att tänka på... Kom tillbaka igen... (Anna, 9 år)
 - Visst, jag förstår vad ni frågar efter, men mitt språk räcker inte till för det... Hur ska jag kunna beskriva det? Man måste...

för att... Mitt språk har blivit kvävt av samma kramper som håller på att kväva mig. (Sasja, 8 år)
- Om jag ser en film eller läser en bok som handlar om kriget, så hittar jag ingen sanning där. Det blir fel... Det fungerar inte. Och när jag själv börjar berätta så blir det också fel. Det blir varken tillräckligt hemskt eller tillräckligt vackert. (Natasja, 10 år)

Svårt att känna livsglädje, sorg efter förluster och separationer, flashbacks som stör vardagen, och upplevelser som ord inte kan omfatta... Dessa långsiktiga konsekvenser av krigstrauman kommer att återfinnas hos många barn och föräldrar som nu är nyanlända i Sverige. Särskilt intressant är de intervjuades kommentarer över sina försök att formulera barnets traumaskapande vardag med språket som verktyg, men att det inte lyckas. Verkligheten är värre än språket förmår uttrycka. Erfarenheterna från krig och flykt blir för plågsamma för att kunna rymmas i språket.

Under senare år har själva flykten blivit alltmer utdragen och farlig, och därmed förknippad med ökad traumarisk. Det ser ut som en förändring från tidigare då barn främst drabbades indirekt av föräldrarnas traumaerfarenheter. Det behövs ett intensifierat arbete med trauma inom såväl forskning som praktik, med ett långsiktigt perspektiv, och med fokus på personlig agens.

Kompenserande moment i tillvaron

Bosättningens paradox – det är svårt att göra rätt...

Bostadspolitiken har på senare år fragmentiserats genom fler och fler aktörer, som privata bostadsförmedlingar, privata och kommunala hyresvärdar med egna förmedlingar, och genom fler och fler processer, främst ombildningar av ägarförhållanden. Den bostadslösa familjen kritiserar ofta för att söka bostad på fel plats: Försök någon annanstans än i storstadsområdet! Men bostadslöshetens samexistens med andra problem, ekonomiska, sociala och psykologiska, tydliggör det omöjliga i att ge entydiga råd till den som söker bostad. Egen försörjning, socialt umgänge, kontakt med familjen, att känna sig isolerad, att känna sig avvikande, är exempel på livsområden som kan ge problem *eller* förenkla vardagen i såväl storstad som på landsbygd för barn och föräldrar. För familjen med

annat ursprung än svenskt är också språkinlärning ett område där den ena *eller* andra miljön kan vara fördelaktig. Det här medför en situation för den bostadslösa familjen som skulle kunna benämnas *bosättnings paradox: det finns inga entydiga framgångsfaktorer i bostadsfrågan.*

”Bostad först” – men inte för barn

I ett jämförande perspektiv mellan det sociala arbetets praktik inom barn och familj och missbruksvård finns en annan, ideologisk, paradox som gör det passiva förhållningssättet till bostadslösa barn intressant. Inom missbruksvården har idén om ”Bostad först” växt under senare år. ”Bostad först” betyder att erbjuda hemlösa personer med missbruk, ofta i kombination med psykisk sjukdom, en permanent bostad utan att ställa specifika krav, som samarbete med socialtjänsten eller nykterhet (socialstyrelsen.se/bostadforst). ”Bostad först” bygger på en stödfilosofi med utgångspunkt i idén att alla har samma behov av en bostad, som också är en förutsättning för att kunna minska sina andra sociala problem utöver hemlösheten. Någon motsvarande idé om en bra bostad som en förutsättning för barns psykiska och fysiska hälsa och utveckling tycks svår-fångad.

Resiliens – ett svår fångat begrepp – kan man sätta någon tilltro till det?

Det finns barn som når sina drömmars mål i alla uppväxtmiljöer. Även bland dem som växt upp under usla bostadsförhållanden. Resiliens, på det individuella planet översatt med överlevnadsförmåga, anpassningsförmåga och motståndskraft kan tjäna som en förhoppning när begrepp som socialisation och trädning av livsstil dominerar inom forskningen för att beskriva den vanliga bilden: svåra levnadsförhållanden skapar problem hos nya generationer. Medan en del forskare betraktar resiliensbegreppet som utan essens och oanvändbart, en slags fritt flytande egenskap hos vissa individer, omöjlig att definiera. De menar att begreppet är oanvändbart för samhällsforskningen, med sin brist på en strikt definition. Diskussionen om begreppet resiliens motiveras i det här sammanhanget av att bostadslösheten bland barn tillåts växa utan att någon

strategi att motverka den utvecklas parallellt. Det finns nog en, om än falsk, förvissning om att barn är starka och klarar sig. Och särskilt starka är utlandsfödda barn, inte minst de som levt med fara för livet under lång tid. Är det därför vi endast ser enstaka initiativ till socialt stöd som kan rubriceras som kompenserande kontakter och aktiviteter, inom befintliga organisatoriska ramar?

Från privat nätverk och från professionella hjälpare - vilken kompensation blir synlig?

Med en hårdnande bostadsmarknad är det nog så att unga människor generellt bor med sina föräldrar längre tid än de skulle vilja. Men det är kanske så långt den privata, eller familjära, hjälpsamheten fungerar i den svenska kontexten, dvs. endast föräldrarna erbjuder bostad till ett barn. I kontakt med barnfamiljer med ursprung i andra länder än Sverige ser man däremot ofta en generositet som tar sig uttryck i att låta landsmän dela ens bostad, inte bara när det gäller den egna familjen. Sedan är det inte ovanligt att tjänstemän i Sverige har synpunkter på ett sådant förhållande: föräldrars klagan över trångboddhet får stort gehör. Kanske ligger det fortfarande nära till hands för den svenska tjänstemannen att alltid förknippa trångboddhet med misär och fattigdom. En något infekterad diskussion finns, som exempel, kring den asylsökande familjens val av EBO, eget boende, som alternativ till Migrationsverkets institutionsboenden. Trångboddheten utmanar när EBO ofta innebär många personer på en liten yta. Familjen får rådet att söka sig till Migrationsverkets boenden i stället.

Men vad får då familjen som söker boende hos landsmän, asylsökande eller senare i migrationsprocessen? Det kanske kan kallas "rådgivning under tillit". Föräldrarna får råd av personer de litar på i sin vilsna situation, när "svensk rådgivning" blir mer föreskrivande och oförståelig, presenterad utifrån motiv som uppfattas som oklara.

Det professionella stödet för barnfamiljer i bostadsfrågan är för närvarande mer passiv än offensiv, dvs. det finns ingen strategi hur man ska ta sig an den. De professionella inom det sociala stödet till familjerna saknar numera vägar in i bostadsmarknaden, vilken innebär att man hänvisas till att springa efter och försöka lappa och laga.

I det läget blir det de föräldrar som har resurser att engagera andra för sin situation som drar det längsta strået. I en bristsituation lyckas vissa föräldrar få tillgång till den professionella hjälpen av skäl som inte sammanhänger med medvetna prioriteringar. I en bristsituation ökar också risken att en familj *inte får någon hjälp alls*. Om familjens främsta behov, i de här fallen en adekvat bostad, inte kan ordnas inom den professionella kontakten leder det ofta till att kontakten upphör. Tjänstemannen tycks inte se det relevant att mötas när inte den hjälp kan ges som båda parter upplever som mest adekvat, även om familjen har andra behov av stöd. Detta sammanhänger troligen med den traditionella idén om att vissa grundläggande livsvillkor måste vara uppfyllda innan andra insatser är verk samma. Vi ser en parallell inom migration där det är vanligt att kontakten med asylsökande barn och vuxna ofta ses som omöjlig. För att tillgodogöra sig den hjälp som erbjuds måste det finnas ett uppehållstillstånd i Sverige. Men alternativa tolkningar till avslutade kontakter enligt modell ”rinna ut i sanden” finns naturligtvis. De kan också förstås utifrån att mötet innebär för mycket påfrestning och frustration. Det är ett möte utan hopp och det är svårt att konfronteras med sin egen otillräcklighet i yrkesrollen.

Olösta ”basbehov” som ett hinder för fortsatt stöd – en vårdideologisk fälla

När en familj behöver stöd och hjälp i sin livssituation blir det ett hinder i den professionella kontakten att ha ett allvarligt problem som ligger utanför professionens bild av sitt uppdrag. Det som brukar definieras som individens ”basbehov”, som försörjning, arbete, bostad, är sådana problem. Om den professionella uppfattar att bostadsfrågan måste lösas innan familjen kan tillgodogöra sig annan hjälp, och man inte har resurser att lösa den, så blir detta dilemma ofta ett hinder för fortsatt kontakt. Maktlösheten hos den professionella tar över och familjen får ingen hjälp alls.

En parallell till bostadslösheten som hinder för professionell kontakt finns inom asylproblematiken. Om klienten är asylsökande finns ett motstånd mot, ibland iscensatt som en regel, att arbeta med klienten. Upphållstillståndet ses som en förutsättning för att kontakten om andra frågor i klientens liv skall vara meningsfull.

Om man är både bostadslös och saknar uppehållstillstånd så är det alltså många stödjande och hjälpande vägar som kan förbli stängda.

”På familjecentralen kan jag känna mig som en vanlig mamma”

Mycket av det sociala arbete som görs i världen idag skulle faktiskt vara omöjligt om idén med en strikt prioriteringsordning av insatserna skulle dominera. Men en parallell uppfattning existerar också, att definiera sitt professionella uppdrag *kompensatoriskt*, med möjlighet att genomföra inom befintliga ramar. Det betyder helt enkelt att tjänstemannen arbetar med de frågor inom familjens livssituation som han eller hon har möjlighet att påverka. Det är till exempel svårt för kuratorer på familjecentralen att börja jobba med aktörer inom bostadssektorn.

Att *kompensera* hjälper familjen och förmedlar hopp. Vår familjecentral i den här studien är exempel på en institution som väljer att verka inom en *kompensatorisk ambition*, att utveckla servicen till familjerna så att barnen i någon mån kan kompenseras för, i det här fallet, en hopplös bostadssituation. De områden familjecentralen arbetar kompensatoriskt med är främst

- ~ nära kontakter med förvaltningen som ansvarar för förskoleplatser,
- ~ länkningen med samverkan mellan professionerna inom familjecentralen för att fånga upp familjer med stödbehov tidigt,
- ~ att motivera familjerna att använda familjecentralens öppna förskola när formella och/eller praktiska hinder för förskoleplats finns,
- ~ att motivera familjerna att delta i den föräldrautbildning som finns eftersom man vet att familjer i utsatta situationer ofta inte nås av den,
- ~ att arbeta med kontinuerliga och långvariga egna kontakter med familjen om inte lämpliga remitteringsmöjligheter finns.

Vem ska arbeta med bostadsfrågan?

Kompensation är förstås viktig men kan inte ersätta generellt bra livsvillkor. Kompenserande insatser och kontakter är påstrande, kommer i efterhand och är tunna som skydd. De erbjuds inom aktö-

rens organisatoriska plattform och yrkesroll, vilket begränsar ramar för utveckling i enlighet med förändrade behov hos målgruppen. Det medför risk för stagnation i yrkesutvecklingen för personalen. Det här är vad som händer för närvarande när bostadsfrågan blir aktuell för alltfler barnfamiljer och alltfler barn tillbringar alltmer av sin uppväxt som bostadslösa. Inom vilka organisationer och myndigheter, med ansvar för barns levnadsförhållanden, ska frågan aktualiseras? Den behöver höra hemma någonstans för att bli uppmärksammas och synlig.

Många är de enheter inom socialtjänsten vars arbete med den enskilda familjen försvåras om familjen har bostadsproblem. Exempel är enheten för försörjningsstöd, arbete och försörjning, barnenheten, familjerätten. Kanske de senare årens växande problem med bostäder har skapat det förhållningssätt vi ser hos tjänstemännen idag, att inga arbetsenheter inom socialtjänsten tar ansvar för den. Inga enheter inom andra organisationer än socialtjänsten gör det heller.

”Här på socialtjänsten har vi inga lägenheter att dela ut”

Få kommuners socialtjänst har en speciell enhet för boendefrågor. Men några finns. En sådan boenhet har vanligen en informerande och pedagogisk roll gentemot klienterna i deras bostadssökande. I den mån kommunens ”egna” bostäder, träningslägenheter etc, administreras av boenheten så kan en bostadslös barnfamilj bli aktuell för en sådan. Men sett ur klientens perspektiv synes ett allmänt meddelande vara att ingen arbetsenhet inom kommunal service ”har några lägenheter att dela ut”.

Att bevilja en klient någonting som är eftertraktansvärt sker efter en utredning. Men en generositet i att bevilja insatser är blandad med en moralsyn om att göra sig förtjänt av det man får. Motprestationer efterlyses även om sådana inte finns formulerade i riktlinjerna för socialtjänstens arbete. Resultatet kan beskrivas som att socialtjänsten ”ger med armbågen”, eller ägnar sig åt ett ”motvilligt givande”. Att utreda kan formuleras som att undersöka vilka hinder som kan finnas för att tilldela en familj något. Ett sådant förhållningssätt mot klienter är framför allt undersökt inom området försörjningsstöd (Steive, 2015), och kan förstås genom Bergmarks (2000) analys av en försörjningsstödsenhets motsägelsefulla åta-

ganden. Det tycks som om hanteringen av bostadsfrågan illustrerar en parallell.

Ur klientens perspektiv kan man dra slutsatsen att ingen arbetar med bostadsfrågan utifrån en familjs specifika behov. Fragmenteringen genom olika aktörer för stöd och service medför att begreppet ansvar har förlorat i relevans.

Bostadslöshet som växande ojämlikhet och stigmatisering av barn

En långvarig bostadslöshet är allvarlig för ett barn, som vi sett. Den har många konsekvenser för vardagslivet, vilka tillsammans gör dessa barn och deras föräldrar till en kategori i utanförskap. Bostadslösheten drabbar som en viktig byggsten i ett samhälle där ojämlikheten växer. Det är en oönskad utveckling, ”ojämlikhet är ett normativt begrepp”, skriver Therborn (2016) som är en internationellt respekterad forskare på kunskapsfältet (o)jämlikhet. Lika framtidsmöjligheter är traditionellt en självklarhet i diskursen om barns villkor i Sverige. Therborn menar, liksom Tilly (2000) i hans diskussion av olika definitioner av begreppet jämlikhet, att det handlar om en kategorisering som alltmer resulterar i stigmatisering, särskilt som ojämlikhet tar sig uttryck på flera viktiga livsområden, som

- vitalitet: livslängd, sjukdomar, barns hälsa etc.
- existentiellt: autonomi, värdighet, frihet, möjlighet att förverkliga idéer etc., och
- resursmässig ojämlikhet: fördelning av handlingsresurser beroende på föräldrars förmögenhet, kunskap, stöd etc.

Maktens acceptans är en förutsättning för utvecklingen av en stigmatiserande process. Att studera barnfamiljers bostadslöshet innebär att närma sig och synliggöra den processen.

I sin artikel om ”turbosamhället” skriver Dencik (2016) om det moderna samhällets nya krav på föräldraskapet för att rusta barn och ungdomar till självdisciplin och självstyrning i ett samhälle där ”det enda stabila är den ständiga förändringen”. Föräldrarna till barnen i den här studien av bostadslöshet hör nog till dem som får svårt att agera modeller för sina barn eftersom den sociala gramma-

tik som barnet måste lära sig behärska har få beröringspunkter med deras syn på hur man når framgång som vuxen. Inom den alltmer betydelsefulla kommunikativa kompetensen finns ytterligare risker för ojämlikhet då de individer som växt upp i resurssvaga miljöer är fullt upptagna med de grundläggande vardagsbehoven.

De flesta forskare som intresserar sig för risk- och skyddsfaktorer för barn och ungdom listar ett antal sådana faktorer, förankrade i longitudinell forskning och/eller erfarenhet. Bland skyddsfaktorerna är det vanligt att omständigheter som främjar jämlikhet finns med. Exempel är Garbarino (2008) som ägnat sig åt utagerande och kriminella ungdomar i bostadsområden med en fattig befolkning och som talar om skyddsfaktorer som *stödmekanismer*. Bland dessa stödmekanismer finns *ekonomisk jämlikhet* och *institutioner som främjar mänskliga rättigheter*. Cederblad (2003) nämner i sin översikt över longitudinell forskning om *risk och skydd* under uppväxten *medicinsk och social service samt skolgång* som skyddsfaktorer utanför familjen. Vilka svenska institutioner är idag en sådan stödmekanism, eller skyddsfaktor, motsvarande Garbarinos ”offentliga institutioner som främjar mänskliga rättigheter” eller Cederblads ”skyddsfaktorer utanför familjen”? Var finns den professionella diskurs som innehåller begrepp som inkludering, icke-hierarkiska nätverk, omfördelning, få del av samhällets möjligheter? Begrepp som behöver omsättas i en social praktik. De senaste årens diskussion om det polariserade samhället fokuserar alltmer en personlig resiliens som ett otillräckligt fokus i det sociala arbetet.

Litteratur

Aleksijevitj, S. (2015) *De sista vittnena*. Stockholm: Ersatz.

Aleksijevitj, S. (2012) *Kriget har inget kvinnligt ansikte*. Stockholm: Ersatz.

Andersson Holmer, M., Bons, T., Carlsson, A., Lundström Mattsson, Å., Nyberg, E. (2003) *Familjehuset – ett samhällsarbete med utsatta barnfamiljer*. FoU-Södertörn Skriftserie nr 30/03: Del I.

Barnombudsmannen (2016) *Inget rum för trygghet – barn och unga om vräkning och hemlöshet*. Temarapport Max18 – 2016.

Bergmark, Å. (2000) Med vilken måttstock? I A. Puide (red) *Soci-albidrag i forskning och praktik*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.

Bons, T., Lundström Mattsson, Å., Nyberg, E., Pettersson, S. (2003) *Familjehuset – ett resurscenter för barnfamiljer. En studie av ett storstadssatsningsprojekt i initialskedet*. FoU-Södertörn Skriftserie nr 30/03: Del II.

Boverket (2015) *Kommunernas kostnader för boendelösningar till personer utanför den ordinarie bostadsmarknaden*. Regeringsuppdrag: Rapport 2015:31.

Boverket (2014) *Uppföljning av den sekundära bostadsmarknaden 2013*. Regeringsuppdrag: Rapport 2014:36.

Boverket, Myndigheten för samhällsplanering, byggande och boende. (2009) *Mellan uppehållstillstånd och bostad. En kartläggning av nyanlända flyktingars bostadssituation*.

Brottveit, Å. (1998) *Barnevennlige samfunn? En studie av tre bygders sosiale nettverk og oppvekstbetingelser i Rømskog, Marker og Rakkestad*. Oslo: Diakonhjemmets høgskolesenter. Forskningsrapport nr: 1/98.

Bäckman, M. (2009) *Miljonsvennar. Omstridda platser och identiteter*. Göteborg: Makadam förlag.

Cederblad, M. (2003) *Från barndom till vuxenliv: en översikt av longitudinell forskning*. Stockholm: Gothia.

Dencik, L. (2016) ”Att växa upp i turbosamhället. Nya villkor och utmaningar.” *MIND* 2016:2, 57, 44-57.

Ekström, V. (2016) *Det besvärliga våldet. Socialtjänstens stöd till kvinnor som utsatts för våld i nära relationer*. Linköpings universitet: Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier (ISV). (Avhandling)

Enell, S. (2007) *Kunskapsöversikt om familjecentraler*. Luppens kunskapscentrum, Individ- och familjeomsorg: FoU-rapport 2007:2.

Engblom, C. (2004) *Samtal, identiteter och positionering. Ungdomars interaktion i en mångkulturell miljö*. Stockholms universitet: Institutionen för nordiska språk. (Avhandling)

Engqvist, M., Nyberg, E. & Puga, M. (2011) *Familjecentralen Vårby. Socialtjänstens förebyggande arbete i den mångkulturella förorten*. FoU-Södertörn Skriftserie nr 101/11.

Garbarino, J. (2008) *Lost boys. Varför pojkar blir våldsamma och hur vi kan ge hjälp i tid*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa.

Gjærum, B., Grøholt, B. & Sommerschild, H. (red.) (1999) *Att bemästra: motståndskraft, skyddsfaktorer, och kreativitet bland utsatta barn, ungdomar och deras föräldrar*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa (Sfph).

Haglund, C. (2005) *Social Interaction and Identification among Adolescents in Multilingual Suburban Sweden. A study of institutional order and sociocultural change*. Stockholm University: Centre for Research on Bilingualism. (Avhandling).

Helmen Borge, A.I. (2011) *Resiliens: risk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur.

Hjortsjö, M. (2005) *Med samarbete i sikte. Om samordnade insatser och samlokaliserade familjecentraler*. Lunds universitet: Socialthögskolan. (Avhandling).

Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2011) ”Att stå på egna ben – om övergången från samhällsvård till vuxenliv.” *Socialvetenskaplig tidskrift*. 2011:1.

Kasselias Wiltgren, L. (2014) *STOLT! Om ungdomar, etniciteter och gemenskaper*. Linköpings universitet, Institutionen för tema, Tema Barn. (Avhandling).

Larsson, E. & Dencik, L. (1989) *Barnen i växelspelet mellan hem och daghem: blåbärsbarnens barndomar. Slutrapport från FRAS-BO-projektet*. Stockholms socialförvaltning: Forsknings- och utvecklingsbyrån. FoU-rapport nr 22.

Liljeholm Hansson, S. (2014) *Berättelser om ungdomsgång i förorten. Genus, makt, moral*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete. (Avhandling).

Lundström Mattsson, Å. (2004) *Socialt förebyggande arbete – med familjecentralen som arena*. FoU-Södertörn Skriftserie nr 41/04.

Molina, I. (1997) *Stadens rasifiering: etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala universitet: Kulturgeografiska institutionen. (Avhandling).

Molina Vega, I. (2008) ”Segregation – eller den svenska bostadsförsörjningens paradoxer.” I Jan af Geijerstam (red.) *Industriland: tolv forskare om när Sverige blev modernt*. Stockholm: Premiss.

Nilsson, G. & Lövkrona, I. (2015) *Våldets kön: Kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur.

Nyberg, E. (1993) *Barnfamiljers migration. Familjers relationer i en förändrad livssituation*. Stockholms Universitet: Pedagogiska institutionen. (Avhandling).

Nyberg, E. (1998) *Spädbarn och deras mödrar i ett mångkulturellt område*. Stockholms läns landsting: FoU-rapport 98-01.

P1 Sveriges Radio (2017-01-18) God morgon, världen! Intervjuinslag med Boverket.

Rich Harris, J. (2001) *Myten om föräldrars makt. Varför barn blir som de blir*. Svenska föreningen för psykisk hälsa (Sfph). Stockholm: Norstedts Tryckeri.

Römpötti, S. (2009) *Att gå vidare. Våldsutsatta kvinnor berättar. Kvinnorådgivningen Botkyrka kommun*. FoU-Södertörn Skriftserie nr 80/09.

Salonen, T. (2015) *Barnfattigdom i Sverige. Rädda Barnen: årsrapport 2015*. Stockholm: Rädda Barnen.

Samuelsson, W. (1993) *Det finns gränser*. Stockholm: Sveriges Utbildningsradio.

Sandberg, G. (2010) *Etnicitet, ungdom och socialt arbete: en analys av kulturbegreppet i ett komplext och kluvet forskningsfält*. Växjö: Linnéuniversitetet, Institutionen för socialt arbete. (Avhandling)

Singh, S.P., Winsper, C., Wolke, D. & Bryson, A. School Mobility and Prospective Pathways to Psychotic-like Symptoms in Early Adolescence: A Prospective Birth Cohort Study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 2014; 53 (5): 518-527.

Soydan, H., Jergeby, U., Glad, J., Nybom, J. & Williams, C. (2005) *Bedömning av ett barnvårdsärende – en studie i fem länder*. Societalstyrelsen.

Steive, K. (2015) *Jakten på pappren eller kampen om tiden – om arbetet på försörjningsstödsenheten*. FoU-Södertörn Skriftserie nr 137/15.

Therborn, G. (2016) *Ojämlighet dödar*. Lund: Arkiv förlag.

Tilly, C. (2000) *Beständig ojämlikhet*. Lund: Arkiv Förlag.

Webb, R.T., Pedersen, C. & Mok, P.L.H. Adverse Outcomes to Early Middle Age Linked with Childhood Residential Mobility. *American Journal of Preventive Medicine*. 2016; 51(3): 291-300.

Åkerlund, E-M. (2017) *Barnet mellan raderna – en intervjustudie om barn och ekonomiskt bistånd*. FoU Södertörns skriftserie nr 151/17.

Åkerlund, E-M. Flyktingbarns kamratkontakter i det mångkulturella bostadsområdet. I Franzén, E.C. (red) (2003) *Flyktingskapet i ett långsiktigt integrationsperspektiv*. FoU-Södertörn Skriftserie nr 26/03.

<http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/bostadsplanering/bostadsmarknaden/bostadsmarknaden-for-olika-grupper/utrikes-fodda>

www.socialstyrelsen.se/bostadforst

www.synonymer.se

Bilaga

Bilaga: Familjecentral som organisation av tidigt föräldrastöd

Familjecentral är en särskild organisationsform för en medicinsk och psykosocial förebyggande verksamhet genom samlokalisering och samverkan mellan mödra- och barnhälsovård, öppen förskola och förebyggande socialt arbete genom kuratorsverksamhet (Hjortsjö, 2005, Andersson Holmer m.fl., 2003, Bons m.fl., 2003). Kurators arbete på en familjecentral har också beskrivits i samband med en studie på FoU-Södertörn (Lundström Mattsson, 2004), av en författare som har egen erfarenhet av yrkesrollen. Kurators roll karakteriseras av ett brett förebyggande uppdrag på alla preventionsnivåer, universellt, selektivt, indikerat (begreppen ersätter de mer klassiska förebyggande, uppsökande, behandlande).

Barnet är inskrivet på familjecentralen till 6 års ålder. Samverkan mellan familjecentralens olika professioner sker genom s.k. länkning, den tjänsteman som upptäcker problem hos en familj länkar familjen till övriga relevanta professioner och ett samarbete kring familjen inleds. Finns familjecentralen i ett bostadsområde med en mångkulturell befolkning fokuserar personalens kunskapsutveckling inom kommunikation på det interkulturella mötet, familjebildning i samband med en migrationsprocess och traumaproblematikens betydelse för föräldraskapet.

I stort sett 100% av alla förskolebarn i bostadsområdet är inskrivna vid familjecentralen och den är liksom förskola/skola en ”normalinstitution”, med service till alla barn. På grund av osäkerhet om var man kommer att bo på längre sikt väljer en del familjer att fortsatt vara inskrivna på familjecentralen även efter flyttning när de etablerat kontakt med familjecentralens professioner. Den nära samverkan mellan de olika professionerna på familjecentralen, möjligheten till länkning, har visat sig resultera i både en tidig upptäckt av familjer med problem och en stor andel familjer som får kuratorskontakt. Båda dessa slutsatser bidrar till synen på familjecentralen som en effektiv organisationsform för förebyggande medicinskt, psykosocialt och pedagogiskt arbete (Hjortsjö, 2005, Enell, 2007, Engqvist, Nyberg & Puga, 2011, Lundström Mattsson,

2004). Praktiskt kan familjecentralens uppdrag specificeras med följande erbjudanden till familjerna:

- hälsokontroller, vaccinationer, hälsoinformation och utvecklingsstöd,
- föräldrautbildning,
- babyaktiviteter i öppna förskolan,
- samtal, råd och stöd,
- remisser.

Bostadslösheten bland barnfamiljer ökar i samband med att tillgängligheten till den svenska bostadsmarknaden alltmer styrs av de bostadssökandes ekonomiska och sociala resurser. Många barn växer numera upp inom vad som benämns ”den sekundära bostadsmarknaden”, exemplifierat med hotellboende, korta andrahandskontrakt som följer på varandra, vandrarhem, inneboende i ett rum hos bekanta eller obekanta lägenhetsinnehavare. Den här rapporten beskriver en liten studie av hur vardagen ser ut för en barnfamilj som långvarigt saknar en egen bostad.

Två arenor för mötet med målgruppen bostadslösa familjer har använts i studien, en familjecentral som har fokus på de yngsta barnen i samhällets förebyggande sociala insatser, och ett hotellboende med rum i korridor med gemensamt kök och serviceutrymmen.

Studien tar upp olika livsvillkor som karakteriserar familjer som återfinns inom gruppen bostadslösa. En hel del andra problem som samvarierar med, eller orsakar, bostadslösheten beskrivs också. Särskilt fokuseras bostadslöshetens konsekvenser för barnen. För både barn och vuxna medför de bostadslösningar som tillhör ”den sekundära bostadsmarknaden” avsevärda problem i familjens ansträngningar att ordna ett fungerande vardagsliv. Stigmatisering och ojämlikhet sammanfattar familjemedlemmarnas syn på den egna livssituationen i förhållande till den ”vanliga” familjen i samhället.